

 सत्यमेव जयते	દાખલ કર્યાની તારીખ	૧૪/૧૧/૨૦૧૯		
	રજી. કર્યાની તારીખ	૧૪/૧૧/૨૦૧૯		
	ફેસલ કર્યાની તારીખ	૨૦/૦૭/૨૦૨૬		
	સમયગાળો	વર્ષ	માસ	દિવસ
		૦૬	૦૮	૦૬

મે. રજી. એડી. સિની. સિવિલ જજ અને એડી ચીફ જ્યુ.મેજી.શ્રીની કોર્ટમાં
મું.જામનગર

ફોજદારી કેસ નં. ૯૪૪૧/૨૦૧૯

આંક:-

ફરીયાદી :-

જયસિંહ ભગવાનભાઈ મોરી

ઉ.વ. ૪૬, ધંધો- કોન્ટ્રાક્ટર
રહે. ફ્લેટ નં. ૪૦૩, નવકાર રેસીડન્સી,
ન્યુ આરામ કોલોની, શેરી નં. ૩,
જામનગર

વિરુદ્ધ

આરોપી :-

- (૧) એકોમીક બાથ ફીટીંગ્સ લીમીટેડ
- (૨) એકોમીક બાથ ફીટીંગ્સ લીમીટેડના
ડાયરેક્ટરો

૨/૧ ક્રિષ્ણકાંત આણંદલાલ અજુડીયા
ઉ.વ. ૫૪, ધંધો-બ્રાસપાર્ટ

૨/૨ રૂપભ ક્રિષ્ણકાંત અજુડીયા
ઉ.વ. ૨૫, ધંધો-બ્રાસપાર્ટ

૨/૩ જગદિશચંદ્ર આણંદલાલ અજુડીયા
ઉ.વ. ૪૫, ધંધો-બ્રાસપાર્ટ

ધંધાનું સરનામું- પ્લોટ નં. ૬૨૭,
જી.આઈ.ડી.સી. ફેસ-૨, દરેડ, જામનગરમાં
ઘરનું સરનામું- નં. ૨/૧, ૨/૨ નું: સાધના કોલોની,
હાઉસીંગ બોર્ડ, એચ.-૧/૩૭૫૩, ડો.સંદિપ ફળદુના
દવાખાના પાસે, સંગમબાગ સામે, રણજીતસાગર રોડ,

જામનગર

ગુનો :- ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ અન્વયે

ફરીયાદ પક્ષે :- વિ. વકીલ શ્રી એ.એમ.રૂપાપરા

આરોપી પક્ષે :- વિ. વકીલ શ્રી એ.એ.ગોદર

-:ચુકાદો:-

(૧) ફરીયાદપક્ષના કેસની ટુંકમાં હકીકત :-

ફરીયાદપક્ષના કેસની ટુંકમાં વિગત હકીકત એવી છે કે, આ કામના ફરીયાદી તથા આરોપીઓ એકબીજાના પરીચીત મિત્ર સંબંધી થતાં હોય અને આરોપીઓને ધંધાના વિકાસ અર્થે નાણાંની જરૂરીયાત ઉભી થતાં આરોપીઓએ ફરીયાદી પાસેથી રૂ.૧૧,૦૦,૦૦૦/- ની રકમની માંગણી કરતાં ફરીયાદીએ આરોપીઓને રૂ.૧૧,૦૦,૦૦૦/- હાથઉછીના આપેલ. ફરીયાદીએ તેઓની લેણી રકમની ઉઘરાણી કરતાં આરોપીએ તેઓના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે ફરીયાદીને સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, પટેલ ચોક, ફેસ-૩, દરેડ, જામનગર શાખાનો તા.૩૦/૦૮/૨૦૧૯ ના રોજનો રૂ.૬,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા છ લાખ પુરા) ની રકમનો ચેક નં. ૫૧૩૮૦૦ તથા રૂ.૫,૦૦,૦૦૦/- ની રકમનો ચેક નં. ૫૧૩૮૯૯ નો તા. ૩૦/૦૮/૨૦૧૯ ના રોજના કુલ બે ચેક આપેલ. સદર ચેક ફરીયાદીએ તેઓની સિન્ડિકેટ બેંક, મોટી ખાવડી શાખા, જામનગરમાં જમા કરાવતાં સદર ચેક તા.૦૩/૧૦/૨૦૧૯ ના રોજ "એક્સીડસ એટેજમેન્ટ" ના શેરા સાથે પરત ફરેલ. આથી, ફરીયાદીએ તેઓના વિ.વ.શ્રી મારફતે આરોપીને તેના જણાવેલ સરનામે તા.૧૦/૧૦/૨૦૧૯ ના રોજ રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટ એ.ડી. થી ચેક પરત ફર્યા અંગેની તથા ચેકમાં જણાવેલ નાણાં ચુકવી આપવા

માટે માંગણા નોટીસ મોકલેલી, જે માંગણા નોટીશ આરોપીને તા.૧૧/૧૦/૨૦૧૯ ના રોજ બજી ગયેલ હોવા છતાં આ કામના આરોપીએ માંગણા નોટીસમાં જણાવ્યા મુજબ ચેકની રકમ નિર્ધારિત કરેલ સમયમર્યાદામાં ફરીયાદીને ન ચુકવી આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ-૧૮૮૧ (કે જેને હવે પછીથી ટુંકમાં "અધિનિયમ, ૧૮૮૧" તરીકે સંબોધેલ છે) ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુનો આચરેલ હોય તા.૧૪/૧૧/૨૦૧૯ ના રોજ ફરીયાદીએ આરોપી વિરૂધ્ધ લેખીત ફરીયાદ અત્રેની અદાલત સમક્ષ રજુ કરેલ છે અને આરોપી વિરૂધ્ધ અધિનિયમ-૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ અન્વયે શિક્ષાત્મક કાર્યવાહી કરવા વિનંતી કરેલ છે.

(૨) કોર્ટ કાર્યવાહી :-

આ કામે ફરીયાદીની લેખીત ફરીયાદ તા.૧૪/૧૧/૨૦૧૯ ના રોજ દાખલ થતાં અદાલત દ્વારા ફરીયાદીની ફરીયાદ સંદર્ભે વેરીફિકેશન નોંધ્યા બાદ અધિનિયમ-૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાનું સંજ્ઞાન લઈ ફોજદારી કાર્યરીતી સંહિતા, ૧૯૭૩ (કે જેને હવે પછીથી ટુંકમાં "સંહિતા, ૧૯૭૩" તરીકે સંબોધેલ છે.)ની કલમ-૨૦૪ અન્વયે આરોપી વિરૂધ્ધ અધિનિયમ-૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાના સમન્સ ઇશ્યુ કરતાં આરોપી તેઓના વિ.વકીલશ્રી મારફતે અદાલત સમક્ષ હાજર થયેલ છે. આ અદાલત દ્વારા આરોપીને ફરીયાદપક્ષના આધારભુત પુરાવાની નકલ વિનામુલ્યે આપવામાં આવેલાનું સુનિશ્ચિત કર્યા બાદ આરોપીની આંક-૦૮ થી આંક-૧૦ દરમિયાન નિવેદન નોંધવામાં આવેલ છે, જે નિવેદનમાં આ કામના આરોપી દ્વારા તેના વિરૂધ્ધના ગુનાનો ઇન્કાર કરવામાં આવેલ છે. આથી સદર કામે આરોપી સામેની ઇન્સાફી કાર્યવાહી આગળ ચલાવવામાં આવેલ છે.

(૩) ફરીયાદપક્ષે રજુ થયેલ પુરાવો:-

આ કામે ફરીયાદપક્ષે આરોપી વિરુદ્ધ પોતાનો કેસ પુરવાર કરવા માટે નીચે મુજબના મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરવામાં આવેલ છે;

- : મૌખિક પુરાવો :-

નં.	વિગત	આંક
૧.	ફરીયાદી જયસિંહ ભગવાનભાઈ મોરીની સોગંદનામાંથી જુબાની	૦૫

-: દસ્તાવેજી પુરાવા :-

નં.	વિગત	આંક
૧.	ચેક નં. ૫૧૩૯૦૦ ની અસલ	૧૭
૨.	ચેક નં. ૫૧૩૯૦૦ નો રીટર્ન મેમો અસલ	૧૮
૩.	ચેક નં. ૫૧૩૮૯૯ ની અસલ	૧૯
૪.	ચેક નં. ૫૧૩૮૯૯ નો રીટર્ન મેમો અસલ	૨૦
૫.	આરોપીને મોકલેલ માંગણા નોટીસની ઓફીસ કોપી	૨૧
૬.	આરોપી નં. ૧ નાઓને ઘંઘાના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ રજુ. પો. એડી કર્યાની પહોંચ અસલ	૨૨
૭.	આરોપી નં. ૨/૧ નાઓને ઘંઘાના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ રજુ. પો. એડી કર્યાની પહોંચ અસલ	૨૩
૮.	આરોપી નં. ૨/૧ નાઓને ઘરના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ રજુ. પો. એડી કર્યાની પહોંચ અસલ	૨૪

૯.	આરોપી નં. ૨/૨ નાઓને ઘંઘાના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ રજુ. પો. એડી કર્યાની પહોંચ અસલ	૨૫
૧૦.	આરોપી નં. ૨/૨ નાઓને ઘરના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ રજુ. પો. એડી કર્યાની પહોંચ અસલ	૨૬
૧૧.	આરોપી નં. ૨/૩ નાઓને ઘંઘાના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ રજુ. પો. એડી કર્યાની પહોંચ અસલ	૨૭
૧૨.	આરોપી નં. ૨/૩ નાઓને ઘરના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ રજુ. પો. એડી કર્યાની પહોંચ અસલ	૨૮
૧૩.	આરોપી નં. ૧ નાઓને ઘંઘાના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ બજી ગયા અંગેનો ટ્રેક કન્સાઇન્મેન્ટ રીપોર્ટ	૨૯
૧૪.	આરોપી નં. ૨/૧ નાઓને ઘંઘાના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ બજી ગયા અંગેનો ટ્રેક કન્સાઇન્મેન્ટ રીપોર્ટ	૩૦
૧૫.	આરોપી નં. ૨/૧ નાઓને ઘરના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ બજી ગયા અંગેનો ટ્રેક કન્સાઇન્મેન્ટ રીપોર્ટ	૩૧
૧૬.	આરોપી નં. ૨/૨ નાઓને ઘંઘાના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ બજી ગયા અંગેનો ટ્રેક કન્સાઇન્મેન્ટ રીપોર્ટ	૩૨
૧૭.	આરોપી નં. ૨/૨ નાઓને ઘરના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ બજી ગયા અંગેનો ટ્રેક કન્સાઇન્મેન્ટ રીપોર્ટ	૩૩
૧૮.	આરોપી નં. ૨/૩ નાઓને ઘંઘાના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ બજી ગયા અંગેનો ટ્રેક કન્સાઇન્મેન્ટ રીપોર્ટ	૩૪
૧૯.	આરોપી નં. ૨/૩ નાઓને ઘરના સરનામે મોકલાવેલ માંગણા નોટીસ બજી ગયા અંગેનો ટ્રેક કન્સાઇન્મેન્ટ રીપોર્ટ	૩૫
૨૦.	વર્ષ ૨૦૨૨-૨૩ નો ટેક્સ ઓડીટ રીપોર્ટ	૪૮

૨૧.	ફરીયાદીના કેનેરા બેંકમાં આવેલ બેંક ખાતાનું તા. ૦૧ /૦૪ /૨૦૧૯ થી તા.૩૧/૦૩/૨૦૨૦ ના બેંક એકાઉન્ટ સ્ટેટમેન્ટની નકલ	૪૯
૨૨.	ફરીયાદીના સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયામાં આવેલ બેંક ખાતાનું તા.૦૯/૦૪/૨૦૧૯ થી તા.૨૬/૦૩/૨૦૨૦ ના બેંક એકાઉન્ટ સ્ટેટમેન્ટની નકલ	૫૦
૨૩.	ફરીયાદીના સિડીકિટ બેંકમાં આવેલ બેંક ખાતાનું તા.૦૧/૦૪/૨૦૧૯ થી તા.૧૧/૧૦/૨૦૧૯ ના બેંક એકાઉન્ટ સ્ટેટમેન્ટની નકલ	૫૧

(૪) ફરીયાદપક્ષે તેઓના કેસના સમર્થનમાં ઉપર મુજબના મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલ છે. ત્યારબાદ ફરીયાદપક્ષે આંક-૪૬ થી કલોર્જીંગ પુરસીસ રજુ કરી ફરીયાદપક્ષે પુરાવો બંધ જાહેર કરેલ છે. ત્યારબાદ સદર કામ આરોપીપક્ષના વિશેષ નિવેદન ઉપર રાખવામાં આવેલ. આ કામના આરોપી દ્વારા તેઓના વિશેષ નિવેદન દરમિયાન એવી હકીકત જણાવેલ છે કે, તેઓ તદ્દન નિર્દોષ છે અને ફરીયાદીનું કોઈ કાયદેસરનું લેણું બાકી ન હોવા છતાં ખોટી રીતે ચેક રીટર્ન કરાવેલ છે. વિશેષમાં જણાવેલ છે કે, તેઓને નિર્દોષ છોડી મુકવા અરજ કરેલ છે. વિશેષમાં જણાવેલ છે કે, તેઓને બચાવના સાહેદ તપાસવા છે અને સોદંગઉપર જુબાની આપવી નથી. આથી સદર કામ આરોપીપક્ષના પુરાવા ઉપર રાખવામાં આવેલ.

(૫) સદર કામે આરોપીપક્ષે તેઓના બચાવના સમર્થનમાં નીચે મુજબના દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલ છે;

—: દસ્તાવેજી પુરાવા :—

નં.	વિગત	આંક
૧.	ફો.કે.નં. ૧૦૭૪૭/૨૦૧૯ આંક-૦૧ ની ફરીયાદની ખરી નકલ	૫૫
૨.	ફો.કે.નં. ૧૦૨૦૨/૨૦૧૯ આંક-૦૧ ની ફરીયાદની ખરી નકલ	૫૬
૩.	આરોપી દ્વારા પોલીસ સમક્ષ કરવામાં આવેલ અરજી સંદર્ભે પોલીસ દ્વારા કરવામાં આવેલ કાર્યવાહીના રીપોર્ટની નકલ	૫૭
૪.	આરોપીની અરજી સંદર્ભે પોલીસ દ્વારા આ કામના આરોપીના લેવામાં આવેલ જવાબની નકલ	૫૮
૫.	આરોપીની પોલીસ અરજીની લગત કાર્યવાહી કરવા પોલીસ અધિક્ષક કચેરી જામનગર દ્વારા કરવામાં આવેલ આદેશની નકલ	૫૯
૬.	આરોપી દ્વારા પોલીસ અધિક્ષકશ્રી સમક્ષ કરેલ અરજી તથા તે અલગ કાર્યવાહી કરવા કરવામાં આવેલ આદેશની નકલ	૬૦
૭.	આ કામના આરોપી દ્વારા તેઓને તથા તેઓના પરીવારના સભ્યોને જાનનું જોખમ છે તે મતલબના સોગંદનામાંની નકલ	૬૧

સદર કામે આરોપીપક્ષે આંક-૬૨ થી વધુ કોઈ મૌખિક કે દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરવા નથી તે મતલબની કલોઝિંગ પુરશીશ રજુ કરેલ છે. ત્યારબાદ સરદ કામ પક્ષકારોની આખરી દલીલ પર રાખવામાં આવેલ.

(૬) સદર કામે ફરીયાદપક્ષે વિ.વ.શ્રી દ્વારા આંક-૬૫ થી રજુ લેખીત દલીલો કરવામાં આવેલ છે, જે વંચાણે લેવામાં આવેલ છે. આ ઉપરાંત બંનેપક્ષે મૌખિક દલીલો કરવામાં આવેલ છે, તે ધ્યાને લેવામાં આવેલ છે.

(૬.૧) ફરીયાદી તરફ વિ.વ.શ્રી દ્વારા મુખ્યત્વે દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના ફરીયાદી તથા આરોપીઓ એકબીજાના પરીચીત મિત્ર સંબંધી થતાં હોય અને આરોપીઓને ધંધાના વિકાસ અર્થે નાણાંની જરૂરીયાત ઉભી થતાં આરોપીઓએ ફરીયાદી પાસેથી રૂ.૧૧,૦૦,૦૦૦/- ની રકમની માંગણી કરતાં ફરીયાદીએ આરોપીઓને રૂ.૧૧,૦૦,૦૦૦/- હાથઉછીના આપેલ. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, ફરીયાદીએ તેઓની લેણી રકમની ઉઘરાણી કરતાં આરોપીએ તેઓના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે ફરીયાદીને સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, પટેલ ચોક, ફેસ-૩, દરેડ, જામનગર શાખાનો તા.૩૦/૦૮/૨૦૧૮ ના રોજનો રૂ.૬,૦૦,૦૦૦/- ની રકમનો ચેક નં. ૫૧૩૮૦૦ તથા રૂ.૫,૦૦,૦૦૦/- ની રકમનો ચેક નં. ૫૧૩૮૮૮ નો તા. ૩૦/૦૮/૨૦૧૮ ના રોજના કુલ બે ચેક આપેલ. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, સદર ચેક ફરીયાદીએ તેઓની સિન્ડિકેટ બેંક, મોટી ખાવડી શાખા, જામનગરમાં જમા કરાવતાં સદર ચેક તા.૦૩/૧૦/૨૦૧૮ ના રોજ "એક્સીડેન્સ એટેજમેન્ટ" ના શેરા સાથે પરત ફરેલ, આથી ફરીયાદીએ તેઓના વિ.વ.શ્રી મારફતે આરોપીને તેના જણાવેલ સરનામે તા.૧૦/૧૦/૨૦૧૮ ના રોજ રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટ એ.ડી. થી ચેક પરત ફર્યા અંગેની તથા ચેકમાં જણાવેલ નાણાં ચુકવી આપવા માટે માંગણા નોટીસ મોકલેલી, જે માંગણા નોટીશ આરોપીને તા.૧૧/૧૦/૨૦૧૮ ના રોજ બજી ગયેલ. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના આરોપીએ માંગણા નોટીસમાં જણાવ્યા મુજબ ચેકની રકમ નિર્ધારિત કરેલ સમયમર્યાદામાં ફરીયાદીને ચુકવી આપેલ નહીં અને ફરીયાદીએ આ તમામ હકીકત મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરી પુરવાર કરેલ હોય અને આરોપીએ ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું કોઈ ખંડન કરેલ ન હોય આરોપીને અધિનિયમ, ૧૮૮૧

ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના શીક્ષાપાત્ર ગુનામાં તકસીરવાન ઠરાવી યોગ્ય તે સજા કરવા વિનંતી કરેલ છે.

(૬.૨) સદર કામે આરોપીપક્ષે વિ.વ.શ્રી દ્વારા મુખ્યત્વે દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના આરોપીઓએ ફરીયાદી પાસેથી ફરીયાદીના કથન મુજબની કોઈ રકમ લીધેલ નથી કે તેના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે કોઈ ફરીયાદવાળો ચેક ફરીયાદીને આપેલ નથી. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના ફરીયાદીએ આરોપીઓને તેઓના કથન મુજબની રકમ હાથઉછીના આપેલાનો કોઈ પુરાવો રજુ કરેલ નથી અને ફરીયાદીએ આરોપીને આટલી મોટી રકમ હાથઉછીની આપવા માટે આર્થિક રીતે સક્ષમ નથી. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના ફરીયાદીએ તેઓના આવક વેરાના કોઈ પુરાવા રજુ કરેલ નથી કે આરોપીના સાથેના નાણાંકીય વ્યવહારની નોંધના કોઈ હિસાબો રજુ કરેલ નથી આથી ફરીયાદપક્ષનો કેસ શંકાશીલ બને છે. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ નાઓએ આરોપી નં. ૧ કંપનીના નાણાંકીય વ્યવહારો વિશે માહિતગાર નથી અને રોજબરોજના ધંધાકીય વ્યવહારમાં ભાગ લેતાં નથી અને ફરીયાદવાળા નાણાંકીય વ્યવહારની કોઈ જાણ આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ નાઓને નથી કે તેઓએ સદર વ્યવહાર ફરીયાદી સાથે કરેલ નથી. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના ફરીયાદીને આરોપી સામે કોઈ કાયદેસરનું લેણું ન હોવા છતાં આરોપીના ચેકનો દુરઉપયોગ કરી હાલની ખોટી ફરીયાદ કરેલ છે. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના આરોપીએ તેઓનો સંભવિત બચાવ ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરી તથા બચાવમાં સાહેદ તપાસી અને દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરી રજુ કરેલ છે અને ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરેલ હોય આરોપીને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મુકવા અરજ કરેલ

છે.

(૭) ઉપરોક્ત કેસની હકીકતો તથા રજુ પુરાવાના આધારે અત્રેની અદાલત સમક્ષ સદર કેસના ન્યાયીક નિર્ણય સાડ નીચે મુજબના મુદ્દા ઉપસ્થિત થાય છે;

: ૧ : શું આ કામના ફરીયાદી એ હકીકત પુરવાર કરે છે કે, આ કામના ફરીયાદી તથા આરોપીઓ એકબીજાના પરીચીત મિત્ર સંબંધી થતાં હોય અને આરોપીઓને ધંધાના વિકાસ અર્થે નાણાંની જરૂરીયાત ઉભી થતાં આરોપીઓએ ફરીયાદી પાસેથી રૂ.૧૧,૦૦,૦૦૦/- ની રકમની માંગણી કરતાં ફરીયાદીએ આરોપીઓને રૂ.૧૧,૦૦,૦૦૦/- હાથઉછીના આપેલ અને ફરીયાદીએ તેઓની લેણી રકમની ઉઘરાણી કરતાં આરોપીએ તેઓના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે ફરીયાદીને સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, પટેલ ચોક, ફેસ-૩, દરેડ, જામનગર શાખાનો તા.૩૦/૦૮/૨૦૧૯ ના રોજનો રૂ.૬,૦૦,૦૦૦/- ની રકમનો ચેક નં. ૫૧૩૮૦૦ તથા રૂ.૫,૦૦,૦૦૦/- ની રકમનો ચેક નં. ૫૧૩૮૮૮ નો તા. ૩૦/૦૮/૨૦૧૯ ના રોજના કુલ બે ચેક આપેલ અને ત્યારબાદ સદર ચેક ફરીયાદીએ તેઓની સિન્ડીકેટ બેંક, મોટી ખાવડી શાખા, જામનગરમાં જમા કરાવતાં સદર ચેક તા.૦૩/૧૦/૨૦૧૯ ના રોજ "એક્સીડસ એરેજમેન્ટ" ના શેરા સાથે પરત ફરેલ, આથી ફરીયાદીએ તેઓના વિ.વ.શ્રી મારફતે આરોપીને તેના જણાવેલ સરનામે તા.૧૦/૧૦/૨૦૧૯ ના રોજ રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટ એ.ડી. થી ચેક પરત ફર્યા અંગેની તથા ચેકમાં જણાવેલ નાણાં ચુકવી આપવા માટે માંગણા નોટીસ મોકલેલી, જે માંગણા નોટીશ આરોપીને તા.૧૧/૧૦/૨૦૧૯ ના રોજ બજી ગયેલ હોવા છતાં આરોપીએ માંગણા નોટીસમાં જણાવ્યા મુજબનું વર્તન નહીં કરી ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુન્હો આચરેલ છે?

: ૨ : શું આરોપી નં. ૧ અને આરોપી નં. ૨/૧ ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું પોતાનો સંભવિત બચાવ રજુ કરી ખંડન કરેલ છે?

: ૩ : શું આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું પોતાનો સંભવિત બચાવ રજુ કરી ખંડન કરેલ છે?

: ૪ : શું હુકમ?

(૮) ઉપરોક્ત મુદ્દાઓના મારા નિર્ણયો નીચે મુજબના છે;

: ૧ : અંશતઃ હકારાત્મક (આરોપી નં. ૧ અને આરોપી નં. ૨/૧ પુરતો હકારાત્મક અને આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ પુરતો નકારાત્મક. આથી, મુદા નં.૧ અંશતઃ હકારાત્મક)

: ૨ : નકારાત્મક,

: ૩ : હકારાત્મક,

: ૪ : આખરી હુકમ મુજબ.

મુદ્દા નં. ૧ થી ૩ પરત્વે પુરાવાકીય મુલ્યાંકન સહિતની વિસ્તૃત ચર્ચા:

(૯) ફરીયાદપક્ષે આરોપી વિરુદ્ધ પોતાના કેસની હકીકત પુરવાર કરવા માટે ઉપર મુજબના મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલ છે. સૌપ્રથમ મુદ્દા નં.૧ અને ૨ પરત્વે ફરીયાદપક્ષે રજુ મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવાની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતા અગાઉ અધિનીયમ-૧૮૮૧ ની કલમ- ૧૩૮ કે જે પ્રકરણ ૧૭ માં સમાવીષ્ટ છે અને તે પ્રકરણ ધારાસભા દ્વારા ACT-66 of 1988 w.e.f. 1st April 1989 થી સામેલ કરવામાં આવેલ અને આ પ્રકરણને ધડવા પાછળનો

ધારાસભાનો હેતુ અને ઇરાદો જે હતો તેને તાજેતરમાં નામ. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Sanjabij Tari Versus Kishore S.Borcar, 2025 (0) AIJEL-SC 75934* ના ચુકાદાના પેરા ૧૧ અને પેરા ૧૪ માં વર્ણન કરતાં જણાવેલ છે કે;

"11. Having heard learned counsel for the parties, this Court is of the view that it is essential to first outline the scope and intent of Chapter XVII (Sections 138 to 148) of NI Act which has been inserted by Act 66 of 1988 w.e.f. 1st April 1989."

"14. Consequently, this Court is of the view that the intent behind introducing Chapter XVII is to restore the credibility of cheques as a trustworthy substitute for cash payment and to promote a culture of using cheques. Further, by criminalizing the act of issuing cheques without sufficient funds or for other specified reasons, the law promotes financial discipline, discourages irresponsible practices and allows for a more sufficient and timely resolution of disputes compared to the previous pure civil remedy which was found to involve the payee in a long-drawn out process of litigation."

આમ, ઉપરોક્ત ચુકાદામાં અધિનીયમ, ૧૮૮૧ ના પ્રકરણ ૧૭(કલમ-૧૩૮ થી ૧૪૮)ને ધડવા પાછળનો ધારાસભાનો ઇરાદો વ્યક્ત કરતાં જણાવેલ છે કે, રોકડ ચુકવણી માટે વિશ્વસનીય વિકલ્પ તરીકે ચેકની વિશ્વસનીયતાને પુનઃ સ્થાપીત કરવાનો અને ચેકનો ઉપયોગ કરવાની સંસ્કૃતિને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે. વધુમાં પુરતાં ભંડોળ વિના અથવા અન્ય ચોક્કસ કારણોસર ચેક જારી કરવાના કૃત્યને ગુનાહીત બનાવીને નાણાંકીય શિસ્તતા જાળવવાનો તથા બેજવાબદાર પ્રથાને નીરુત્સાહી કરવા અને દિવાની દાદની સરખામણીમાં તેને વધુ કાર્યક્ષમ બનાવી સમયસર તકરારનું નિવારણ લાવી શકાય અને પક્ષકારને લાંબી કાનુની કાર્યવાહી માંથી પસાર ન થવું પડે તે માટે ઝડપથી ન્યાય મળી શકે તે ઇરાદો ધારાસભા દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલ છે. આ કામના આરોપી વિરુદ્ધ જ્યારે અધિનીયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ અન્વયેના શીક્ષાપાત્ર ગુનાનું તહોમત મુકવામાં આવેલ છે, ત્યારે સદર કાનુની જોગવાઈ અન્વયેના શીક્ષાપાત્ર ગુના માટેના આવશ્યક તત્વો ધ્યાને

લેવા અત્યંત જરૂરી છે અને જેથી ચુકાદાની સરળતા ખાતર અધિનીયમની કલમ-૧૩૮ નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

“Section-138 Dishonour of cheque for insufficiency, etc., of funds in the account: Where any cheque drawn by a person on an account maintained by him with a banker for payment of any amount of money to another person from out of that account for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability, is returned by the bank unpaid, either because of the amount of money standing to the credit of that account is insufficient to honour the cheque or that it exceeds the amount arranged to be paid from that account by an agreement made with that bank, such person shall be deemed to have committed an offence and shall, without prejudice to any other provision of this Act, be punished with imprisonment for a term which may be extended to two years, or with fine which may extend to twice the amount of the cheque, or with both.

Provided that nothing contained in this section shall apply unless-
(a) *the cheque has been presented to the bank within a period of six months from the date on which it is drawn or within the period of its validity, whichever is earlier;*

(b) *the payee or the holder in due course of the cheque, as the case may be, makes a demand for the payment of the said amount of money by giving a notice, in writing, to the drawer of the cheque, within thirty days of the receipt of information by him from the bank regarding the return of the cheque as unpaid; and*

(c) *the drawer of such cheque fails to make the payment of the said amount of money to the payee or, as the case may be, to the holder in due course of the cheque, within fifteen days of the receipt of the said notice.*

Explanation :- " For the purpose of this section, debt of other liability means a legally enforceable debt or other liability. "

આમ, અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ માં કરવામાં આવેલ જોગવાઈ સંદર્ભે ફરીયાદપક્ષે તે ગુનો પુરવાર કરવા માટે સદર કલમના આવશ્યક તત્વો અદાલત સમક્ષ સ્પષ્ટપણે પુરવાર કરવાના રહે છે, તે સંદર્ભે આ અદાલતનું ધ્યાન નામ. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *“Prem Chand Vijay Kumar Vs. Yashpal Singh”* reported in 2005 (4) SCC page no-417” ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદા ઉપર જાય છે. જે ચુકાદામાં નામ.સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અધિનીયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાની

હકીકત પુરવાર કરવા માટે જે આવશ્યક તત્વો ફરીયાદપક્ષે પુરવાર કરવાના રહે છે, તેની ચર્ચા કરતાં જણાવેલ છે કે,

“...View in that Context, the following facts are required to be proved successfully prosecute the drawer for an offence under section 138 of the Act:

- (a) that the cheque was drawn for payment of an amount of money for discharge of a debt/liability and the cheque was dishonoured;*
- (b) that the cheque was presented within the prescribed period;*
- (c) that the payment made a demand for payment of the money by giving a notice in writing to the drawer within the stipulated period; and*
- (d) that the drawer failed to make the payment within 15 days of the receipt of the notice.”*

આમ, ઉપરોક્ત ચુકાદામાં જણાવ્યા મુજબ, ફરીયાદપક્ષે અદાલત સમક્ષ એ હકીકત સ્પષ્ટપણે પુરવાર કરવાની રહે છે કે, આપવામાં આવેલ ચેક આરોપીએ સમગ્ર અથવા અંશતઃ દેવુ કે અન્ય જવાબદારી અદા કરવા માટે પોતે નિભાવતો હોય તેવા બેંક ખાતા ઉપરનો ચેક આપવામાં આવેલ હતો અને તેવો ચેક ચુકવણી કર્યા વીના બેંકે પરત કરેલ હતો. વધુમાં એ પણ સ્પષ્ટપણે પુરવાર કરવાનું રહે છે કે, આપવામાં આવેલ ચેક નિયત કરવામાં આવેલ સમયમર્યાદામાં ભરણાં માટે રજુ કરવામાં આવેલ હતો. વધુમાં એ પણ પુરવાર કરવાનું રહે છે કે, ફરીયાદીએ કાયદાથી નિયત કરેલ સમયમર્યાદામાં ચેકનો અસ્વીકાર થયેલાની સાથે ચેકમાં જણાવેલ રકમની માંગણી કરતી માંગણા નોટીસ આરોપીને આપવામાં આવેલ હતી અને તેવી નોટીસ મળ્યા તારીખથી ૧૫ દિવસમાં માંગણા મુજબની રકમ ચુકવવામાં આરોપી નિષ્ફળ ગયેલ હતો.

(૯.૧) સદર કામે રજુ થયેલ રેકર્ડ પરનો પુરાવો ધ્યાને લેવામાં આવે તો, ફરીયાદપક્ષે પોતાનો કેસ પુરવાર કરવા માટે આંક-૦૫ થી ફરીયાદીની સોગંદનામાં સ્વરૂપમાં જુબાની રજુ કરેલ છે અને તે જુબાનીમાં પોતાની આંક-૦૧ ની ફરીયાદમાં જણાવેલ તમામ

હકીકતોને વળગી રહી ફરીયાદને સમર્થનકારી પુરાવો રજુ કરે છે. સદર કામે ફરીયાદપક્ષે જે પુરાવો રજુ કરવામાં આવેલ છે, તેનું હવે પછીથી વિગતવાર પુરાવકીય મુલ્યાંકન કરવામાં આવેલ છે. વધુમાં બંનેપક્ષે પોતાનો કેસ પુરાવાર કરવા માટે જે દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલ છે તેને પણ ધ્યાને લેવામાં આવેલ છે તથા પક્ષકારો તર્ફે રજુ નામદાર ઉચ્ચ અદાલત અને નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓ માનભેર વંચાણે લેવામાં આવેલ છે.

(૧૦) ફરીયાદપક્ષે રજુ મૌખિક જુબાની તથા રજુ કરવામાં આવેલ અન્ય દસ્તાવેજોની સાથે સાથે અધિનિયમની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાની સાબીતી સંદર્ભે અદાલતે અનુમાનો ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાના હોય છે અને તે મુજબ અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૧૮ તથા કલમ-૧૩૮ માં તે સંબંધેની જોગવાઈ કરવામાં આવેલ છે. જે કાનુની પ્રબંધો ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

“118: Presumptions as to negotiable instruments: Until the contrary is proved, the following presumptions shall be made:

(a) of consideration.that every negotiable instrument was made or drawn for consideration, and that every such instrument, when it has been accepted, indorsed, negotiated or transferred, was accepted, indorsed, negotiated or transferred for consideration;

(b) as to date.that every negotiable instrument bearing a date was made or drawn on such date;

(c) as to time of acceptance.that every accepted bill of exchange was accepted within a reasonable time after its date and before its maturity;

(d) as to time of transfer.that every transfer of a negotiable instrument was made before its maturity;

(e) as to order of indorsements. that the indorsements appearing upon a negotiable instrument were made in the order in which they appear thereon;

(f) as to stamp.that a lost promissory note, bill of exchange or cheque was duly stamped;

(g) that holder is a holder in due course.that the holder of a negotiable instrument is a holder in due course:

Provided that, where the instrument has been obtained from

its lawful owner, or from any person in lawful custody thereof, by means of an offence or fraud, or has been obtained from the maker or acceptor thereof by means of an offence or fraud, or for unlawful consideration, the burden of proving that the holder is a holder in due course lies upon him.

139. Presumption in favour of holder. It shall be presumed, unless the contrary is proved, that the holder of a cheque received the cheque, of the nature referred to in section 138, for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability."

આમ, ઉપરોક્ત કાનુની પ્રબંધો વંચાણે લેતાં તેમાં કરવામાં આવેલ જોગવાઈ મુજબના અનુમાન ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાના રહે છે અને તે મુજબ જો એકવાર એમ સાબીત થાય કે, આરોપીએ ફરીયાદીને ચેક આપેલ છે, તેવા સંજોગોમાં આ અનુમાન ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાના રહે છે. જો આરોપીપક્ષ આ અનુમાનોનું ખંડન કરવામાં સફળ રહે તો, આ અનુમાનો ફરીયાદીની તરફેણમાં કરી શકાય નહીં. જો કે, ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં અનુમાનોનો ગુનો પુરવાર કરવા માટે નિર્ણયાત્મક સાબીત નથી, પરંતુ આવા અનુમાનોને યોગ્ય અને વ્યાજબી પુરાવા તથા ખુલાસાઓથી ખંડન કરી શકાય છે. વધુમાં, આરોપીએ તેવા અનુમાનોનું ખંડન કરવા સોગંધ ઉપર જુબાની આપવી જ જોઈએ તેવો કાયદાનો કોઈ નિયમ નથી, પરંતુ આરોપી આવા અનુમાનોનું ખંડન ફરીયાદીની ઉલટતપાસ થકી તથા રેકર્ડ પરના પુરાવા પરથી કરી શકે છે. સદર કામે જ્યારે ફરીયાદપક્ષે આરોપી વિરૂધ્ધ અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાની હકીકત પુરવાર કરવા ધારેલ છે, ત્યારે કાનુની પ્રબંધો મુજબ ફરીયાદીની તરફેણમાં જે અનુમાન કરવાના રહે છે તે અનુમાન અધિનિયમની કલમ-૧૧૮ તથા કલમ-૧૩૮ અન્વયે કરવામાં આવેલ જોગવાઈ મુજબ કરવાના રહે છે તથા જ્યારે આ અનુમાનો ખંડનાત્મક છે અને આવા અનુમાનોનું આરોપીપક્ષે ખંડન કરવાનું રહે છે, ત્યારે આ અનુમાનોનું ખંડન કેવી રીતે કરી શકાય તથા તેવા અનુમાનોનું ખંડન કરવા માટે પુરાવાનો બોજો કોના ઉપર છે, તે

બાબતે અત્રેની અદાલતનું ધ્યાન નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા

"Hiten P. Dalal Vs. Bratindranath Banerjee (2001) 6 SCC 16"

ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદા ઉપર જાય છે, જે ચુકાદામાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવેલ છે કે;

"Section 139 provides that "it shall be presumed, unless the contrary is proved, that the holder of a cheque received the cheque, of the nature referred to in Section 138 for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability." The effect of these presumptions is to place the evidential burden on the accused of proving that the cheque was not received by the complainant towards the discharge of any liability. Because both Sections 138 and 139 require that the Court "shall presume" the liability of the drawer of the cheques for the amounts for which the cheques are drawn, as noted in it is obligatory on the Court to raise this presumption in every case where the factual basis for the raising of the presumption had been established. It introduced an exception to the general rule as to the burden of proof in criminal cases and shifts the onus on to the accused. Such a presumption is a presumption of law, as distinguished from a presumption of fact which describes provisions by which the Court "may presume" a certain state of affairs. Presumptions are rules of evidence and do not conflict with the presumption of innocence, because by the latter all that is meant is that the prosecution is obliged to prove the case against the accused beyond reasonable doubt. The obligation on the prosecution may be discharged with the help of presumptions of law or fact unless the accused adduces evidence showing the reasonable possibility of the non existence of the presumed fact. (Paras 20, 21)

The distinction between the two kinds of presumption lay not only in the mandate to the Court, but also in the nature of the evidence required to rebut the two. In the case of discretionary presumption the presumption if drawn may be rebutted by an explanation which 'might reasonably be true and which is consistent with the innocence' of the accused. On the other hand in the case of a mandatory presumption "the burden resting on the accused person in such a case would not be as light as it is where a presumption is raised under Section 114 of the Evidence Act and cannot be held to be discharged merely by reason of the fact that the explanation offered by the accused is reasonable and probable. It must further be shown that the explanation is a true one. The words 'unless the contrary is proved' which occur in this provision make it clear that the presumption has to be rebutted by proof and

not by a bare explanation which is merely plausible. A fact is said to be proved when its existence is directly established or when upon the material before it the Court finds its existence to be so probable that a reasonable man would act on the supposition that it exist. Unless therefore, the explanation is supported by proof, the presumption created by the provision cannot be said to be rebutted.”

(૧૦.૧) અત્રેથી એ નોંધવું જરૂરી છે કે, અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ -૧૩૯ અન્વયે કરવામાં આવતાં અનુમાન એ ખંડનાત્મક અનુમાન છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અધિનિયમની કલમ-૧૧૮ તથા કલમ-૧૩૯ માં કરવામાં આવેલ કાનુની પ્રબંધો સંબંધે અવારનવાર અનેક ચુકાદાઓમાં તેની વિસ્તૃત ચર્ચા કરેલ છે, જેને હવે પછીથી ચુકાદાની સરળતા ખાતર રજુ કરવામાં આવેલ છે. વધુમાં, અત્રેથી એ નોંધ કરવી જરૂરી છે કે, એ કાનુનનો સામાન્ય સિદ્ધાંત છે કે જ્યારે કાયદામાં ખાસ જોગવાઈ કરીને આરોપી ઉપર પુરાવાનો બોજો મુકવામાં આવેલ હોય અને જ્યારે કાનુની અનુમાનો આરોપીને દોષિત હોવા અંગેનું કરવાનું હોય છે ત્યારે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ત્રણ માનનીય ન્યાયાધીશની ખંડપીઠ દ્વારા “Kali Ram Vs. State of Himachal Pradesh, (1973) 2 SCC 808” ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલ ચુકાદાના પેરા ૨૨ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરેલ છે;

“22.One of the cardinal principles which has always to be kept in view in our system of administration of justice for criminal cases is that a person arraigned as an accused is presumed to be innocent unless that presumption is rebutted by the prosecution by production of evidence as may show him to be guilty of the offence with which he is charged. The burden of proving the guilt of the accused is upon the prosecution and unless it relieves itself of that burden, the courts cannot record a finding of the guilt of the accused. There are certain cases in which statutory presumptions arise regarding the guilt of the accused, but the burden even in those cases is upon the prosecution to prove the existence of facts which have to be present before the presumption can be drawn. Once those facts are shown by the prosecution to exist, the Court can raise the statutory presumption and it would, in such an event, be for the accused to rebut the presumption. The onus even in such cases upon the accused is not as heavy as is

normally upon the prosecution to prove the guilt of the accused. If some material is brought on the record consistent with the innocence of the accused which may reasonably be true, even though it is not positively proved to be true, the accused would be entitled to acquittal."

(૧૦.૨) વધુમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Bharat Barrel & Drum Manufacturing Company Vs. Amin Chand Pyarelal, (1999) 3 SCC 35* માં અધિનિયમની કલમ-૧૧૮(એ) ની ચર્ચા કરતાં ઠરાવેલ છે કે, એક વખત વચનચિઠ્ઠીની બજવાણી સ્વીકૃત હોય ત્યારબાદ કલમ-૧૧૮(એ) અન્વયે એવું અનુમાન કરી શકાય કે તેને અવેજથી સમર્થન પ્રાપ્ત થાય છે. આ અનુમાન ખંડન થઈ શકે તેવું અનુમાન છે અને પ્રતિવાદી તેવા અનુમાનનું સંભવિત બચાવ રજુ કરીને ખંડન કરી શકે છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સદર ચુકાદાના પેરા ૧૨ માં અવલોકન કરેલ છે કે;

"12. Upon consideration of various judgments as noted hereinabove, the position of law which emerges is that once execution of the promissory note is admitted, the presumption under Section 118(a) would arise that it is supported by a consideration. Such a presumption is rebuttable. The defendant can prove the non-existence of a consideration by raising a probable defence. If the defendant is proved to have discharged the initial onus of proof showing that the existence of consideration was improbable or doubtful or the same was illegal, the onus would shift to the plaintiff who will be obliged to prove it as a matter of fact and upon its failure to prove would disentitle him to the grant of relief on the basis of the negotiable instrument. The burden upon the defendant of proving the non-existence of the consideration can be either direct or by bringing on record the preponderance of probabilities by reference to the circumstances upon which he relies. In such an event, the plaintiff is entitled under law to rely upon all the evidence led in the case including that of the plaintiff as well. In case, where the defendant fails to discharge the initial onus of proof by showing the non-existence of the consideration, the plaintiff would invariably be held entitled to the benefit of presumption arising under Section 118(a) in his favour. The court may not insist upon the defendant to disprove the existence of consideration by leading direct evidence as the existence of negative evidence is neither possible nor contemplated and even if led, is to be seen with a doubt. The bare denial of the passing of the

consideration apparently does not appear to be any defence. Something which is probable has to be brought on record for getting the benefit of shifting the onus of proving to the plaintiff. To disprove the presumption, the defendant has to bring on record such facts and circumstances upon consideration of which the court may either believe that the consideration did not exist or its nonexistence was so probable that a prudent man would, under the circumstances of the case, shall act upon the plea that it did not exist.....”

(૧૦.૩) વધુમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *M.S. Narayana Menon Alias Mani Vs. State of Kerala and Another, (2006) 6 SCC 39* ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદામાં અધિનિયમની કલમ-૧૧૮(એ), કલમ-૧૩૮ તથા કલમ-૧૩૯ ના કાનુની પ્રબંધો ની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતાં પ્રસ્થાપીત કરેલ છે કે, કલમ-૧૧૮(એ) અને કલમ-૧૩૯ અન્વયેના અનુમાનો એ ખંડનાત્મક અનુમાનો છે. વધુમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સદર ચુકાદામાં “*may presume*” અને “*shall presume*” શબ્દના અર્થની વિસ્તૃત છણાવટ કરતાં સદર ચુકાદાના પેરા-૨૮ માં અવલોકન કરેલ છે કે;

“28. What would be the effect of the expressions “may presume”, “shall presume” and “conclusive proof” has been considered by this Court in Union of India v. Pramod Gupta, (2005) 12 SCC 1, in the following terms: (SCC pp. 30-31, para 52) “It is true that the legislature used two different phraseologies ‘shall be presumed’ and ‘may be presumed’ in Section 42 of the Punjab Land Revenue Act and furthermore although provided for the mode and manner of rebuttal of such presumption as regards the right to mines and minerals said to be vested in the Government vis-À-vis the absence thereof in relation to the lands presumed to be retained by the landowners but the same would not mean that the words ‘shall presume’ would be conclusive. The meaning of the expressions ‘may presume’ and ‘shall presume’ have been explained in Section 4 of the Evidence Act, 1872, from a perusal whereof it would be evident that whenever it is directed that the court shall presume a fact it shall regard such fact as proved unless disproved. In terms of the said provision, thus, the expression ‘shall presume’ cannot be held to be synonymous with ‘conclusive proof’.”

આમ, ઉપરોક્ત ચુકાદાના પેરા-૨૮ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા એવું ઠરાવવામાં આવેલ છે કે, “shall presume” શબ્દ “conclusive proof” શબ્દનો સમાનાર્થી શબ્દ હોઈ શકે નહીં. વધુમાં સદર ચુકાદામાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ-૦૩ માં ઉલ્લેખ “proved” અને “disproved” શબ્દને સંદર્ભમાં રાખી તેની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતા પેરા-૩૦ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરેલ છે;

“30. Applying the said definitions of “proved” or “disproved” to the principle behind Section 118(a) of the Act, the court shall presume a negotiable instrument to be for consideration unless and until after considering the matter before it, it either believes that the consideration does not exist or considers the non-existence of the consideration so probable that a prudent man ought, under the circumstances of the particular case, to act upon the supposition that the consideration does not exist. For rebutting such presumption, what is needed is to raise a probable defence. Even for the said purpose, the evidence adduced on behalf of the complainant could be relied upon.”

વધુમાં સદર ચુકાદામાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા એ પણ અવલોકન કરવામાં આવેલ છે કે, આરોપીને સંભવીત બચાવ રજુ કરવા માટે સીધો પુરાવો આપવો જ તેવું જરૂરી નથી. ફરીયાદી દ્વારા જે કોઈ પુરાવો રજુ કરવામાં આવેલ હોય તે પુરાવા પર આધાર રાખીને પણ અનુમાનોનું ખંડન કરી શકે છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સદર ચુકાદાના પેરા-૩૨ માં અવલોકન કરતાં જણાવેલ છે કે;

“32. The standard of proof evidently is preponderance of probabilities. Inference of preponderance of probabilities can be drawn not only from the materials on record but also by reference to the circumstances upon which he relies.”

(૧૦.૪) આ તબક્કે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Rangappa Vs. Sri Mohan, (2010) 11 SCC 441* માં કરવામાં આવેલ અવલોકનો ધ્યાને લેવા અત્યંત જરૂરી છે અને તેથી હાલના ચુકાદાના સરળતા ખાતર નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સદર ચુકાદાના પેરા-૨૬ થી

પેરા-૨૮ માં કરવામાં આવેલ અવલોકન નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

“26. In light of these extracts, we are in agreement with the respondent claimant that the presumption mandated by Section 139 of the Act does indeed include the existence of a legally enforceable debt or liability. To that extent, the impugned observations in Krishna Janardhan Bhat, (2008) 4 SCC 54 may not be correct. However, this does not in any way cast doubt on the correctness of the decision in that case since it was based on the specific facts and circumstances therein. As noted in the citations, this is of course in the nature of a rebuttable presumption and it is open to the accused to raise a defence wherein the existence of a legally enforceable debt or liability can be contested. However, there can be no doubt that there is an initial presumption which favours the complainant.”

“27. Section 139 of the Act is an example of a reverse onus clause that has been included in furtherance of the legislative objective of improving the credibility of negotiable instruments. While Section 138 of the Act specifies a strong criminal remedy in relation to the dishonour of cheques, the rebuttable presumption under Section 139 is a device to prevent undue delay in the course of litigation. However, it must be remembered that the offence made punishable by Section 138 can be better described as a regulatory offence since the bouncing of a cheque is largely in the nature of a civil wrong whose impact is usually confined to the private parties involved in commercial transactions. In such a scenario, the test of proportionality should guide the construction and interpretation of reverse onus clauses and the defendant-accused cannot be expected to discharge an unduly high standard of proof.

28. In the absence of compelling justifications, reverse onus clauses usually impose an evidentiary burden and not a persuasive burden. Keeping this in view, it is a settled position that when an accused has to rebut the presumption under Section 139, the standard of proof for doing so is that of “preponderance of probabilities”. Therefore, if the accused is able to raise a probable defence which creates doubts about the existence of a legally enforceable debt or liability, the prosecution can fail. As clarified in the citations, the accused can rely on the materials submitted by the complainant in order to raise such a defence and it is conceivable that in some cases the accused may not need to adduce evidence of his/her own.”

(૧૦.૫) નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Baslingappa Vs. Mudibasappa 2019 (5) SCC 418* ઉપર પ્રસીધ્ધ થયેલ ચુકાદામાં *Kali Ram Vs. State of Himachal Pradesh, (1973) 2 SCC 808, Bharat Barrel & Drum Manufacturing Company Vs. Amin Chand Pyarelal, (1999) 3 SCC 35, M.S. Narayana Menon Alias Mani Vs. State of Kerala and Another, (2006) 6 SCC 39, Krishna Janardhan Bhat Vs. Dattatraya G. Hegde, (2008) 4 SCC 54, Kumar Exports Vs. Sharma Carpets, (2009) 2 SCC 513, Rangappa Vs. Sri Mohan, (2010) 11 SCC 441* ના ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં રાખી સદર ચુકાદાના પેરા નં. ૨૩ માં જણાવેલ છે કે;

“ 23. We having noticed the ratio laid down by this Court in above cases on Sections 118(a) and 139, we now summarise the principles enumerated by this Court in following manner:-

(i) Once the execution of cheque is admitted Section 139 of the Act mandates a presumption that the cheque was for the discharge of any debt or other liability.

(ii) The presumption under Section 139 is a rebuttable presumption and the onus is on the accused to raise the probable defence. The standard of proof for rebutting the presumption is that of preponderance of probabilities.

(iii) To rebut the presumption, it is open for the accused to rely on evidence led by him or accused can also rely on the materials submitted by the complainant in order to raise a probable defence. Inference of preponderance of probabilities can be drawn not only from the materials brought on record by the parties but also by reference to the circumstances upon which they rely.

(iv) That it is not necessary for the accused to come in the witness box in support of his defence, Section 139 imposed an evidentiary burden and not a persuasive burden.

(v) It is not necessary for the accused to come in the witness box to support his defence.

આમ, ઉપરોક્ત ચુકાદાના પ્રસ્થાપીત સિદ્ધાંતો ધ્યાને લેતાં તથા અધિનિયમની કલમ-૧૧૮ તથા કલમ-૧૩૯ માં કરવામાં આવેલ કાનુની અનુમાનો સંબંધીત જોગવાઈ ધ્યાને લેતાં જ્યારે આ કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરવાનો બોજો આરોપીના શરીરે છે, ત્યારે આરોપી સદર અનુમાનોનું ખંડન કેવી રીતે અને કઈ

પદ્ધતીથી કરી શકે છે તે ઉપર જણાવ્યા અનુસાર નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ સિદ્ધાંતોથી જણાવેલ છે તે મુજબની હકીકત ધ્યાને રાખી ફરીયાદપક્ષે રજુ પુરાવાઓનું મુલ્યાંકન હવે પછીથી કરવામાં આવેલ છે.

(૧૧) સદર કામે ફરીયાદપક્ષે રજુ હકીકત તથા રેકર્ડ પરનો પુરાવો વંચાણે લેતાં આ કામે ફરીયાદપક્ષે આંક-૦૫ થી ફરીયાદીનું સરતપાસનું સોગંધનામું રજુ કરવામાં આવેલ છે અને જેમાં મુખ્યત્વે તેઓએ આંક-૦૧ ની ફરીયાદની હકીકતનું પુનરાવર્તન કરેલ છે. સદર કામે રજુ પુરાવાની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતાં અગાઉ સદર કેસમાંની એવી હકીકતો કે જે નિર્વીવાદીત છે, તેને અત્રેથી રજુ કરવામાં આવેલ છે, તે મુજબ આ કામના આરોપી નં. ૧ કંપની છે અને આરોપી નં. ૨/૧ કંપનીના ડાયરેક્ટર અને ઓથોરાઈઝ્ડ સીગ્નેચરી છે. એ હકીકત પણ બિનતકરારી છે કે, આંક-૧૭ અને આંક-૧૮ થી રજુ ફરીયાદવાળા ચેક આરોપી નં. ૧ કંપનીના બેંક ખાતાના છે અને તે ચેકમાં આરોપી નં. ૨/૧ ની સહી છે. એ હકીકત પણ બિનતકરારી છે કે, આંક-૧૭ અને આંક-૧૮ થી રજુ ફરીયાદવાળા ચેક અનુક્રમે આંક-૧૮ અને આંક-૨૦ ની વિગતે વણચુકવ્યે પરત ફરેલ. એ હકીકત પણ બિનતકરારી છે કે, ફરીયાદવાળા ચેક વણચુકવ્યે પરત ફર્યા બાદ ફરીયાદીએ આરોપીઓને માંગણા નોટીસ મોકલેલ, જે માંગણા નોટીસ આરોપીઓને બજી ગયેલ. એ હકીકત પણ બિનતકરારી છે કે, આ કામના આરોપીઓએ ફરીયાદીની માંગણા નોટીસનો કોઈ જવાબ આપેલ નથી.

(૧૧.૧) સદર કામે ફરીયાદપક્ષે આંક-૦૫ થી સોગંધનામાંથી સરતપાસ રજુ કરવામાં આવેલ છે અને આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની વિસ્તૃત ઉલટપાસ કરવામાં આવેલ છે જે ઉલટપાસ દરમ્યાન ફરીયાદી

દ્વારા મુખ્યત્વે એવી હકીકત જણાવેલ છે કે, "એ વાત ખરી છે કે, હું સ્વસ્તીક એન્ટરપ્રાઇઝના નામથી ચાલતી પેઢીનો પ્રોપરાઇટર છું." "સ્વસ્તીક એન્ટરપ્રાઇઝ વાળી અમારી પેઢી ગાર્ડન મટીરીયલ્સ, ગાર્ડન મેઇન્ટેઇન્સ અને ડેવલોપમેન્ટ અને એનીમલ મટીરીયલ્સ સપ્લાયનો વ્યવસાય કરે છે." "એ વાત ખરી છે કે, સ્વસ્તીક એન્ટરપ્રાઇઝ અને એકોમીક બાથ ફીટીંગ્સ લીમીટેડ વચ્ચે ક્યારેય કોઈ ધંધાકીય સંબંધો હતા નહીં." "આરોપી નં. ૧ થી ૩ નાઓ આરોપી નં. ૧ કંપનીમાં શું હોદ્દો ધરાવે છે તેની મને ખબર નથી." "મારી કિષ્નકાંતભાઈની મારી ઓળખાણ મારો દિકરો ત્યાગરાજ અને જગદિશભાઈનો દિકરો દર્શીત બંને કલાસમેટ હોય તેના હિસાબે થયેલ હતી." "કિષ્નકાંતભાઈને કુલ કેટલા દિકરા કે દિકરી છે તેની મને ખબર નથી." "એ વાત ખરી છે કે, કિષ્નકાંતભાઈના અન્ય કોઈ સગાઓને હું ઓળખતો નથી." "એ વાત ખરી છે કે, કિષ્નકાંતભાઈ કુલ કેટલા નામોથી પેઢી ચલાવે છે તેની મને ખબર નથી." "એ વાત ખરી છે કે, ત્યાગરાજ અને અલ્પેશ મારા પુત્રો છે." "અલ્પેશ મારો દિકરો મારી સાથે રહે છે." "ત્યાગરાજસિંહ મારો દિકરો મારી સાથે રહે છે." "એ વાત ખરી છે કે, મારા પુત્રો સાથે પુત્ર પિતાના સંબંધો સારા છે." "એ વાત ખરી છે કે, હું પેઢીના બુક્સ ઓફ એકાઉન્ટ રાખુ છું." "એ વાત ખરી છે કે, બુક્સ ઓફ એકાઉન્ટમાં પાકુ સરવૈયુ એ જ રીતે લેઝર અને રોકડમેળ મેઇન્ટેઇન કરવામાં આવે છે." "એ વાત ખરી છે કે, સ્વસ્તીક એન્ટરપ્રાઇઝના હિસાબો ઓડીટ કરવામાં આવે છે અને દર વર્ષે ઓડીટર રીપોર્ટ આપે છે." "એ વાત ખરી છે કે, મારી સ્વસ્તીક એન્ટરપ્રાઇઝ પેઢીના સને-૨૦૧૮ થી આજદીન સુધીના ઓડીટ રીપોર્ટ્સ મારા કબજામાં છે." "મારું હાલ કેનેરા બેંકમાં ખાતુ ચાલુ છે જે તે વખતે સીન્ડિકેટ બેંકમાં હું ખાતુ ધરાવતો હતો." "એ વાત ખરી છે કે, મે ફરીયાદમાં વર્ણવેલ રકમ બેંકમાંથી ઉપાડેલ હોય તેવો કોઈ લેખીત દસ્તાવેજી આધાર પુરાવો મે ફરીયાદના કામે રજુ

કરેલ નથી." "ત્યાગરાજસિંહ મારો દિકરો થાય છે." "અલ્પેશકુમાર મારો દિકરો થાય છે." "મારા બંને પુત્રોએ ફોજદારી ફરીયાદ કરેલ હોય તેની મને ખબર છે." "અલ્પેશકુમારે કોના વિરૂદ્ધ ફરીયાદ કરેલ છે તે મને યાદ નથી." "મારા બંને પુત્રોએ કિષ્નકાંત સાથે શું નાણાંકીય વ્યવહાર કરેલ હોય તેની મને ખબર છે." "કિષ્નકાંતભાઈના દિકરાનું શું નામ છે તેની મને ખબર નથી." "મે આરોપી અને તેની પેઢી વિરૂદ્ધ કુલ ૨ ફોજદારી કેસો કરેલા છે." "એ વાત ખરી છે કે, મે આરોપી સાથે નાણાંકીય વ્યવહાર કરેલ હોય તેની કોઈ પહોંચ મેળવેલ નથી." "એ વાત ખરી છે કે, મારા દ્વારા રોકડનું રોજમેળ રાખવામાં આવે છે." "એ વાત ખરી છે કે, મે સને-૨૦૧૮-૨૦ નો ઓડીટ રીપોર્ટ રજુ કરેલ નથી." "એ વાત ખરી છે કે, મે સને-૨૦૧૮-૨૦ ના કોઈ ઈન્કમેટેક્સ રીટર્ન રજુ કરેલા નથી કે પાકુ સરવૈયુ રજુ કરેલ નથી." "સને-૨૦૧૮-૨૦ ના બેંક એકાઉન્ટ મારી પાસે છે જે હું રજુ કરવા તૈયાર છું." "આરોપીએ મારા વિરૂદ્ધ ફોજદારી ફરીયાદ કરેલ હોય અને તે સંદર્ભે મારે ક્યારેય પોલીસ સ્ટેશને જવાનું થયેલ હોય તેવું બનેલ નથી." "હું નાણાં ધીરધારનો વ્યવસાય કરતો નથી." "મે આરોપી પાસેથી ક્યારેય વ્યાજની રકમ લીધેલ હોય તેવું બનેલ નથી." "હું નાણાં ધીરધારનું લાયસન્સ ધરાવતો નથી." "મને આંક-૧૭ અને આંક-૧૮ વાળા ચેકો બતાવવામાં આવે છે તેમાં રકમ ગુજરાતીમાં અને નામ અંગ્રેજીમાં લખેલ છે." "એ વાત ખરી છે કે, આંક-૧૭ અને આંક-૧૮ વાળા ચેકોમાં અક્ષરો અલગ અલગ ભાષામાં લખેલ છે." આમ આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની જે ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલ તે થકી આરોપીપક્ષે મુખ્યત્વે એવો બચાવ ઉપસ્થીત કરેલ છે કે, ફરીયાદ મુજબનો કોઈ નાણાંકીય વ્યવહાર આરોપીએ ફરીયાદી સાથે કરેલ નથી અને આ કામના ફરીયાદીને આરોપી સામે કોઈ કાયદેસરનું લેણું અસ્તીત્વમાં નથી. આ કામના ફરીયાદીની હકીકત મુજબ આ કામના

આરોપી સાથે તેઓને મિત્રતાનો સંબંધ હોય આરોપીને ધંધાના વિકાસ અર્થે નાણાંની જરૂરીયાત ઉભી થતાં આરોપીઓએ ફરીયાદી પાસેથી રૂ.૧૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા અગિયાર લાખ પુરા) લીધેલ. આ કામના આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની જે ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલ તે ઉલટતપાસ થકી એવી હકીકત ખુલવા પામેલ છે કે, તેઓ આરોપી રૂષભ અને જગદિશચંદ્રને એટલે કે આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ નાઓને ક્યારેય મળેલ નથી. વધુમાં ફરીયાદીએ તેઓની ઉલટતપાસ દરમિયાન એવી પણ હકીકત જણાવેલ છે કે, ક્રિષ્ણકાંતભાઈને કેટલા દિકરા અને દિકરીઓ છે તેની તેઓને ખબર નથી. વધુમાં આ કામના ફરીયાદીએ ઉલટતપાસ દરમિયાન એ હકીકતનો સ્વીકાર કરેલ છે કે, "એ વાત ખરી છે કે, ક્રિષ્ણકાંતભાઈના પુત્રો સાથે મેં ક્યારેય કોઈ નાણાંકીય વ્યવહાર કરેલ નથી." આ સંજોગોમાં આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ નાઓ સાથે ફરીયાદીને મિત્રતાના સંબંધ હોવાની હકીકત શંકાશીલ બનેલ છે. આ સીવાય આ કામના આરોપી નં. ૨/૧ સંદર્ભે આરોપીપક્ષ એવી કોઈ મહત્વની હકીકત મેળવી શકેલ નથી કે જેથી ફરીયાદીની એવી હકીકત કે, આ કામના ફરીયાદી અને આરોપી નં. ૨/૧ વચ્ચે મિત્રતાના સંબંધ હતાં તે હકીકત શંકાશીલ બનતી હોય. ફરીયાદીની હકીકત મુજબ ફરીયાદીએ આરોપીને જે હાથઉછીના નાણાં આપેલ તે નાણાંની આરોપી પાસેથી પરત માંગણી કરતાં આ કામના આરોપીએ તેના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે ફરીયાદીને આરોપી નં. ૧ કંપનીના બેંક એકાઉન્ટના સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, ફેસ-૨, દરેડ શાખા, જામનગરનો ચેક નં. ૫૧૩૯૦૦ તા.૩૦/૦૯/૨૦૧૯ ના રોજનો રૂ.૬,૦૦,૦૦૦/- ની રકમનો નો તથા ચેક નં. ૫૧૩૮૯૯ રૂ.૫,૦૦,૦૦૦/- ની રકમનો એમ કુલ રૂ.૧૧,૦૦,૦૦૦/- ની રકમનો તા.૩૦/૦૯/૨૦૧૯ ના રોજના કુલ બે ચેક આપેલ. જે

ચેક ફરીયાદીએ વસુલાત માટે તેઓની બેંકમાં જમા કરાવતાં સદર ચેક બંને ચેક તા.૦૩/૧૦/૨૦૧૯ ના રોજ "એક્સીડન્ટ એરેન્જમેન્ટ" ના શેરા સાથે પરત ફરેલ. ફરીયાદપક્ષે તેઓની આ હકીકત સંદર્ભે આંક-૧૭ તથા આંક-૧૯ થી ફરીયાદવાળા ચેકની અસલ તથા આંક-૧૮ તથા આંક-૨૦ થી અનુક્રમે ચેક નં. ૫૧૩૯૦૦ નો તથા ચેક નં. ૫૧૩૮૯૯ ના ચેક રીટર્ન મેમો રજુ કરેલ છે. અત્રેથી એ હકીકતની નોંધ કરવી જરૂરી છે કે, સદર ફરીયાદવાળા બંને ચેક આરોપી નં. ૧ કંપનીના બેંક ખાતાના અને તે ચેક પર આરોપી નં. ૨/૧ ની સહી હોવાની હકીકત સંદર્ભે આરોપીપક્ષે ઇન્સાફી કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે તકરાર ઉપસ્થિત કરેલ નથી. વધુમાં આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ નાઓની ફરીયાદવાળા ચેક પર સહી હોવાની કોઈ ફરીયાદીની હકીકત નથી. વધુમાં આરોપીપક્ષે ઇન્સાફી કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે એવી કોઈ તકરાર ઉપસ્થિત કરેલ નથી કે, જે દિવસે ફરીયાદવાળો ચેક ફરીયાદીએ તેઓના બેંક ખાતામાં વસુલાત માટે રજુ કરેલ તે દિવસે આરોપીના બેંક ખાતામાં ચેકમાં જણાવેલ રકમ જેટલું પુરતું ભંડોળ હતું. આ સંજોગોમાં ફરીયાદવાળા ચેકમાં આરોપી નં. ૨/૧ ની સહી છે તે સ્વીકૃત હકીકત છે. આથી જ્યારે ફરીયાદવાળા ચેકમાંની સહી આરોપીપક્ષને સ્વીકૃત છે, ત્યારે આ અદાલતનું ધ્યાન નામ. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Sanjabij Tari Versus Kishore S.Borcar, 2025 (0) AIJEL-SC 75934* ના ચુકાદાના પેરા ૧૫ થી ૧૭ માં કરેલ અવલોકન ઉપર જાય છે, જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

"ONCE EXECUTION OF CHEQUE IS ADMITTED, PRESUMPTIONS UNDER SECTIONS 118 AND 139 OF THE NI ACT ARISE:-

15. In the present case, the cheque in question has admittedly been signed by the Respondent No.1- Accused. This Court is of the view that once the execution of the cheque is admitted, the presumption

under Section 118 of the NI Act that the cheque in question was drawn for consideration and the presumption under Section 139 of the NI Act that the holder of the cheque received the said cheque in discharge of a legally enforceable debt or liability arises against the accused. It is pertinent to mention that observations to the contrary by a two Judges Bench in Krishna Janardhan Bhat vs. Dattatraya G. Hegde, (2008) 4 SCC 54 have been set aside by a three Judges Bench in Rangappa (supra).

16. This Court is further of the view that by creating this presumption, the law reinforces the reliability of cheques as a mode of payment in commercial transactions.

17. Needless to mention that the presumption contemplated under Section 139 of the NI Act, is a rebuttable presumption. However, the initial onus of proving that the cheque is not in discharge of any debt or other liability is on the accused/drawer of the cheque [See: Bir Singh vs. Mukesh Kumar, (2019) 4 SCC 197]"

આમ, ઉપરોક્ત ચુકાદામાં કરેલા અવલોકન તથા હાથ પરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં જયારે આરોપી નં. ૨/૧ તરફે ફરીયાદવાળા ચેકમાંની તેઓની સહીનો સ્વીકાર કરેલ છે અને સદર ચેક આરોપી નં. ૧ કંપનીના બેંક ખાતાનો છે અને ફરીયાદપક્ષના કેસની હકીકત મુજબ સદર ચેક ફરીયાદીએ તેઓના બેંક ખાતામાં જમાં કરાવતાં તે વણચુકવ્યે પરત ફરેલ ત્યારે અધિનીયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૧૮ અને કલમ ૧૩૯ અન્વયેના કાનુની અનુમાનો ફરીયાદીની તરફેલામાં કરવાના રહે છે અને એ આરોપીની ફરજ છે કે તેઓ સદર અનુમાનોનું ખંડન કરતી હકીકત તથા પુરાવા અદાલત સમક્ષ રજુ કરે. આ કામના આરોપી નં. ૧ અને આરોપી નં. ૨/૧ સામેના પુરાવાની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતાં અગાઉ આ કામના આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ ના સંદર્ભમાં રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં ફરીયાદપક્ષના કેસની હકીકત મુજબ આરોપીઓને ધંધાના વિકાસ અર્થે નાણાંની જરૂરીયાત ઉભી થતાં ફરીયાદી પાસેથી મિત્રતાના સંબંધદાવે રૂ.૧૧,૦૦,૦૦૦/- હાથઉછીના લીધેલ અને ત્યારબાદ તે રકમની ઉઘરાણી કરતાં આરોપીઓ ફરીયાદીની કાયદેસરની લેણી રકમની ચુકવણી માટે આંક-૧૭ અને આંક-૧૯ થી રજુ

ફરીયાદવાળો ચેક ફરીયાદીને આપેલ. જે ચેક અનુક્રમે આંક-૧૮ અને આંક-૨૦ ની વિગતે વણચુકવ્યે પરત ફરેલ. અત્રેથી એ હકીકતની નોંધ કરવી જરૂરી છે કે, અગાઉ કરેલ ચર્ચા મુજબ ફરીયાદવાળા ચેક પર ઓથોરાઈઝ્ડ સીગ્નેચરી તરીકે આરોપી નં. ૧ કંપનીના ડાયરેક્ટર આરોપી નં. ૨/૧ ની સહી છે અને તે હકીકત આરોપીપક્ષે સ્વીકૃત છે. વધુમાં ફરીયાદપક્ષનો એવો કેસ નથી કે, ફરીયાદવાળા ચેક પર આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ ની સહી છે. વધુમાં ફરીયાદીની એવી હકીકત કે, આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ નાઓએ પણ આરોપી નં. ૨/૧ સાથે ફરીયાદી પાસેથી ધંધાના વિકાસ અર્થે હાથઉછીના નાણાંની માંગણી કરેલી તે હકીકત ખુદ ફરીયાદીની ઉલટતપાસ થકી શંકાશીલ બનેલ છે, કારણ કે, આ કામના ફરીયાદીએ તેઓની ઉલટતપાસ દરમિયાન એવી હકીકત જણાવેલ છે કે, "એ વાત ખરી છે કે, હું રૂષભ અને જગદિશચંદ્રને ક્યારેય રૂબરૂ મળેલ નથી." વધુમાં રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં આ કામના આરોપી નં. ૨/૨ અને ૨/૩ આરોપી નં. ૧ કંપનીના ડાયરેક્ટર હોય અને કંપનીના કાર્ય સંચાલન માટેની નાણાંકીય જવાબદારી આરોપીઓ નિભાવતાં હતાં અને સદર ગુનો અટકાવવા માટે તેઓ દ્વારા કોઈ કાળજી લેવામાં આવેલ ન હતી તેવી કોઈ હકીકત ફરીયાદપક્ષે પુરવાર કરેલ નથી. આ કામના ફરીયાદીની ઉલટતપાસ થકી એવી હકીકત ખુલવા પામેલ છે કે, આરોપી નં. ૧ કંપનીમાં શું હોદ્દો ધરાવે છે તેની ફરીયાદીને ખબર નથી. વધુમાં આ કામના ફરીયાદી દ્વારા તેઓની ફરીયાદમાં તથા સોગંદઉપરની જુબાનીમાં આરોપી નં. ૨/૨ અને ૨/૩ નાઓને આરોપી નં. ૧ કંપનીના સંચાલનમાં શું જવાબદારી નિભાવતાં હતાં તેનો કોઈ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ નથી. આ સંજોગોમાં આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ એક માત્ર આરોપી નં. ૧ કંપનીના ડાયરેક્ટર છે તેટલા માત્રથી અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ નું કલમ-

૧૪૧ સાથે વાંચન કરતાં આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ ને તકસીરવાન ઠરાવી શકાય નહીં.

આ કામના આરોપી નં. ૧ અને આરોપી નં. ૨/૨ ના વિરૂધ્ધમાં ફરીયાદપક્ષે જે પુરાવો રજુ કરેલ છે તે તથા આ કામના આરોપીપક્ષે જે બચાવ ઉપસ્થિત કરેલ છે તે ધ્યાને લેતાં એ હકીકત સ્પષ્ટ છે કે, ફરીયાદવાળો ચેક આરોપી નં. ૧ કંપનીનો છે અને કંપનીના ડાયરેક્ટર તરીકે આરોપી નં. ૨/૧ ની ફરીયાદવાળા ચેક પર સહી છે. આ કામના આરોપીપક્ષે એવી તકરાર ઉપસ્થિત કરેલ છે કે, તેઓએ ફરીયાદી પાસેથી ફરીયાદના કથન મુજબની કોઈ રકમ લીધેલ નથી અને આ કામના ફરીયાદીએ આરોપીના ચેકનો દુરઉપયોગ કરેલ છે અને આરોપીએ ફરીયાદી વિરૂધ્ધ પોલીસમાં અરજી પણ આપેલ. આરોપીપક્ષના આ બચાવ સંદર્ભે રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં આ કામના આરોપીપક્ષે તેઓના બચાવ સંદર્ભે આંક-૫૭ થી આ કામના આરોપી નં. ૨/૧ નાઓએ પોલીસ અધિક્ષક શ્રી જામનગરનાઓ સમક્ષ જે અરજી કરેલ તે અરજી સંદર્ભે પોલીસ દ્વારા કરવામાં આવેલ કાર્યવાહીનો પો.સ.ઇ શ્રી પંચ બી ડીવી. પો.સ્ટે. જામનગરનાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ રીપોર્ટની નકલ તથા આંક-૫૮ થી આ કામના આરોપી નં. ૨/૧ નાઓને પોલીસ રૂબરૂના જવાબની નકલ રજુ કરેલ છે. અત્રેથી એ હકીકતની નોંધ કરવી જરૂરી છે કે, આંક-૫૭ થી રજુ પોલીસ રીપોર્ટ વંચાણે લેતાં પોલીસ દ્વારા આ કામના આરોપીની અરજીની તપાસ કાર્યવાહી કરી સદર અરજી ફાઇલે કરવામાં આવેલ છે અને આ કામના આરોપીએ તેના ધંધાના વિકાસ માટે ફરીયાદી ઉપરાંત અમુક વ્યક્તિઓ પાસેથી હાથઉછીના નાણાં લીધેલાના તથા તેની ચુકવણી માટે ચેક આપેલાની હકીકત જણાવેલ છે. સદર પોલીસ રીપોર્ટ પરથી એ હકીકત સ્પષ્ટપણે ખુલવા પામેલ છે કે, આ કામના આરોપી નં. ૨/૧ નાઓને આ કામના ફરીયાદીને રૂ.૩૫,૦૦,૦૦૦/- ચુકવવાના બાકી છે.

વધુમાં આંક-૫૮ થી રજુ આરોપીના પોલીસ રૂબરૂના જવાબમાંની હકીકત ધ્યાને લેતાં પણ આ કામના આરોપીએ રૂ.૩૫,૦૦,૦૦૦/- ફરીયાદીને ચુકવવાના બાકી હોવાની હકીકત ખુલવા પામેલ છે. વધુમાં આંક-૫૭ થી રજુ પોલીસ કાર્યવાહી રીપોર્ટ સામે આ કામના આરોપી નં. ૨/૧ દ્વારા ઉચ્ચ પોલીસ અધિકારી સમક્ષ તે રીપોર્ટ તથા પોલીસ કાર્યવાહી ખોટી કરવામાં આવેલ હોવાની કોઈ રજુઆત કરવામાં આવેલી હોય તેવી આરોપીની હકીકત નથી. આ કામના આરોપીપક્ષે એવી પણ કોઈ હકીકત જણાવેલ નથી કે, તેઓએ ફરીયાદી પાસેથી જે નાણાં હાથઉછીના લીધેલ તે નાણાં તેઓને પરત ચુકવી આપેલ છે. વધુમાં આરોપીપક્ષે આંક-૬૧ થી તા.૧૬/૦૭/૨૦૧૮ ના રોજના તેઓના સોગંદનામાંની ઝેરોક્ષ નકલ વંચાણે લેતાં તેઓએ અલગ અલગ વ્યક્તીઓ પાસેથી રૂપિયા બાર લાખથી રૂપિયા એક કરોડ સુધીની રકમ વ્યાજે લીધેલ હોય અને તે રકમ લેવાની બાકી હોવાથી તેઓ સતત માનસીક ત્રાસ અને મારી નાખવાની ધમકી આપે છે તે બાબતની જે હકીકત જણાવેલ છે તે હકીકત પણ આંક-૫૭ થી રજુ પોલીસ રીપોર્ટ થકી શંકાશીલ બને છે. વધુમાં આ કામના ફરીયાદી દ્વારા આરોપી નં. ૨/૧ પાસેથી વ્યાજ વસુલવામાં આવેલ છે અને તેઓને ધાકધમકી આપવામાં આવેલ છે તેવી કોઈ સ્પષ્ટ હકીકત આંક-૬૧ થી રજુ સોગંદનામાં જણાતી નથી. આ સંજોગોમાં એક માત્ર ફરીયાદીની હકીકતનો ઇન્કાર કરવા માત્રથી ફરીયાદીની હકીકત પુરવાર થતી નથી તેવું કહી શકાય નહીં. ખાસ કરીને જ્યારે ફરીયાદવાળો ચેક ફરીયાદી પાસે કેવી રીતે આવેલ તે સંદર્ભે આરોપીપક્ષે કોઈ સંતોષકારક ખુલાસો કરેલ નથી. વધુમાં જો હકીકતમાં આ કામના આરોપીને ફરીયાદી સાથે કોઈ મિત્રતાના સંબંધ ન હતાં અને ફરીયાદીના કથન મુજબનો કોઈ નાણાંકીય વ્યવહાર આરોપીએ ફરીયાદી સાથે કરેલ ન હતો તો તેવા સંજોગોમાં જો આરોપીનો ચેક

વણચુકવ્યે પરત ફરેલ હોય અને ફરીયાદીએ આરોપીને માંગણા નોટીશ મોકલેલ હોય અને તે માંગણા નોટીસ આરોપીને બજી ગયેલ હોય ત્યારે આરોપીએ તેઓના બચાવ મુજબ ફરીયાદીની માંગણા નોટીશનો જવાબ આપવો જોઈએ અને જો આરોપી તેમ કરવામાં નિષ્ફળ જાય તો આરોપીની વિરૂધ્ધમાં પ્રતિકુળ અનુમાન કરી શકાય. આ સંદર્ભે આ અદાલતનું ધ્યાન નામ. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Sanjabij Tari Versus Kishore S.Borcar, 2025 (0) AIJEL-SC 75934* ના ચુકાદાના પેરા ૩૦ માં કરેલ અવલોકન ઉપર જાય છે, જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવે છે;

"FAILURE OF ACCUSED TO REPLY TO NOTICE LEADS TO AN INFERENCE:-

30. This Court in MMTC Ltd. and Another vs. Medchl Chemicals & Pharma (P) Ltd. and Another, (2002) 1 SCC 234 has specifically held that when a statutory notice is not replied, it has to be presumed that the cheque was issued towards the discharge of liability."

આમ, જ્યારે આરોપીપક્ષે તેઓના બચાવ મુજબનો કોઈ માંગણા નોટીશનો જવાબ ફરીયાદીને પાઠવેલ નથી અને ફરીયાદી દ્વારા આરોપીને નાણાં આપેલાની જે હકીકત જણાવેલ છે તે હકીકત સંદર્ભે કોઈ ખંડનાત્મક પુરાવો આરોપીપક્ષે રજુ કરેલ નથી. ત્યારે ફરીયાદવાળો ચેક આરોપી નં. ૨/૧ નામે તેઓના કાયદેસરના દેવાની અંશતઃ ચુકવણી માટે ફરીયાદીને આપેલા હોવાની હકીકત માનવાને કારણ રહે છે. આમ, રજુ પુરાવો ધ્યાને લેતાં એક માત્ર ફરીયાદીની હકીકતોનો ઇન્કાર કરવા માત્રથી આરોપીપક્ષ ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરે છે તેવું કહી શકાય નહીં. આ સંજોગોમાં ઉપરોક્ત કરેલ ચર્ચા મજબ આ કામના ફરીયાદી આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ વિરૂધ્ધ તેઓના કેસની હકીકત પુરવાર કરવામાં નિષ્ફળ નિવડેલ છે, પરંતુ આરોપી નં. ૨/૧ નામે આ કામના ફરીયાદી

પાસેથી હાથઉછીની રકમ મેળવી તે કાયદેસરના દેવાની અંશતઃ ચુકવણી માટે ફરીયાદવાળો ચેક ફરીયાદીને આપેલ હોવાની અને તે ચેક વણચુકવ્યે પરત ફરેલાની હકીકત ફરીયાદપક્ષ આરોપી નં.૧ અને આરોપી નં. ૨/૧ વિરૂધ્ધ પુરવાર કરે છે. આ સંજોગોમાં આરોપી નં. ૧ અને આરોપી નં. ૨/૧ ની એવી દલીલ કે, તેઓએ ફરીયાદી સાથે કોઈ નાણાંકીય વ્યવહાર કરેલ નથી અને કાયદેસરના દેવાની અંશતઃ ચુકવણી માટે કોઈ ફરીયાદવાળો ચેક આપેલ નથી તથા ફરીયાદીએ આરોપીને નાણાં હાથઉછીના આપેલાનો કોઈ પુરાવો રજુ કરેલ નથી અને ફરીયાદીએ આરોપીના ચેકનો દુરઉપયોગ કરેલ છે, તે દલીલ ટકવા પાત્ર નથી.

(૧૧.૨) આ કામના આરોપીપક્ષે એવો બચાવ ઉપસ્થિત કરેલ છે કે, આ કામના ફરીયાદી આરોપીને ચેકમાં જણાવેલ રકમ હાથઉછીની આપવા માટે આર્થિક રીતે સક્ષમ નથી અને આ કામના ફરીયાદીએ આરોપીને હાથઉછીની રકમ આપેલ હોય તે દર્શાવવા માટે કોઈ હિસાબી ચોપડા રજુ કરેલ નથી આથી, ફરીયાદપક્ષનો કેસ શંકાશીલ બને છે. આરોપીપક્ષની આ દલીલ સંદર્ભે રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં અગાઉ કરેલ ચર્ચા મુજબ એ હકીકત સ્પષ્ટ છે કે, આ કામના આરોપીએ ફરીયાદી વિરૂધ્ધ પોલીસ સમક્ષ જે અરજી કરેલ તે અરજીની કાર્યવાહી દરમિયાન આ કામના આરોપી નં. ૨/૧ નાએ ફરીયાદી પાસેથી નાણાં લીધેલાની અને ફરીયાદીને રૂ.૩૫,૦૦,૦૦૦/- ચુકવવાના છે તેવું ખુલવા પામેલ છે. વધુમાં અગાઉ કરેલ ચર્ચા મુજબ સદર પોલીસ રીપોર્ટ ખોટો હોવાનું આરોપીપક્ષે કોઈ રજુઆત નથી. વધુમાં આ કામના ફરીયાદીના દિકરા અલ્પેશકુમાર તથા ત્યાગરાજ દ્વારા આરોપીઓ વિરૂધ્ધ અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાની ફરીયાદ દાખલ કરવામાં આવેલ છે, તેટલા માત્રથી ફરીયાદપક્ષના

કેસની હકીકત શંકાશીલ બને છે તેવું કહી શકાય નહીં કારણ કે, દરેક કેસની પોતાની હકીકત હોય છે અને દરેક કેસના ગુણદોષ અલગ અલગ હોય છે હાથપરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં આ કામના ફરીયાદી સ્વસ્તીક એન્ટરપ્રાઇઝના પ્રોપરાઇટર છે અને જ્યારે આ કામના આરોપીએ ફરીયાદવાળો ચેક ફરીયાદી પાસે કેવી રીતે આવેલ તે સંદર્ભે કોઈ સ્પષ્ટ ખુલાસો કરેલ નથી. વધુમાં ફરીયાદવાળો ચેક વણચુકવ્યે પરત ફર્યા બાદ આ કામના ફરીયાદીએ આરોપીને જે માંગણા નોટીસ મોકલેલ તેનો પણ આરોપીપક્ષે તેઓના બચાવ મુજબનો કોઈ જવાબ આપેલ નથી. વધુમાં ખુદ આરોપીપક્ષે રજુ કરેલ આંક-૫૭ તથા આંક-૫૮ વાળા પોલીસ કાર્યવાહીના રીપોર્ટ તથા તેઓના પોલીસ રૂબરૂના નિવેદન થકી એ હકીકત સ્પષ્ટ છે કે, આ કામના આરોપીએ ફરીયાદી પાસેથી હાથઉછીના નાણાં લીધેલ. વધુમાં અગાઉ કરેલ ચર્ચા મુજબ સદર નાણાં આરોપીએ ફરીયાદીને ચુકવી આપેલ હોય તેવી કોઈ હકીકત આરોપીપક્ષે રજુ કરેલ નથી. વધુમાં આ કામના આરોપીપક્ષે એવી કોઈ હકીકત કે વિરૂધ્ધનો પુરાવો રજુ કરેલ નથી કે આ કામના ફરીયાદી તેઓના કથન મુજબનો વેપાર ધંધો કરતાં નથી. વધુમાં, આ કામના ફરીયાદીએ આંક-૪૮ થી જે ટેક્સ ઓડીટ રીપોર્ટ રજુ કરેલ છે તેમાંની વિગતો સંદર્ભે આ કામના આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની ઉલટતપાસ દરમિયાન એવી કોઈ મહત્વની હકીકત મેળવી શકેલ નથી કે જેથી ફરીયાદીની હકીકતોનો ઇન્કાર કરી શકાય. આ કામના આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની જે ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલ તે ઉલટતપાસ દરમિયાન એવી કોઈ વિરૂધ્ધની હકીકત રેકર્ડ પર આવેલ નથી કે જેથી આરોપીનો બચાવ ગ્રાહ્ય રાખી શકાય. વધુમાં ફરીયાદવાળો ચેક વણચુકવ્યે પરત ફર્યા બાદ ફરીયાદીએ આરોપીને જે માંગણા નોટીસ મોકલેલ તે માંગણા નોટીસનો પણ કોઈ જવાબ આરોપીએ ફરીયાદીને પાઠવેલ નથી. આ સંજોગોમાં આ તબક્કે આ અદાલતનું ધ્યાન નામદાર સર્વોચ્ચ

અદાલત દ્વારા *Sanjabij Tari Versus Kishore S.Borcar, 2025 (0) AIJEL-SC 75934* ના ચુકાદાના પેરા ૨૨ અને પેરા ૩૧ માં જે અવલોકન કરેલ છે તેના ઉપર જાય છે, જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવે છે;

"NO DOCUMENTS AND/OR EVIDENCE LED WITH REGARD TO THE FINANCIAL INCAPACITY OF THE APPELLANT

22. It is pertinent to mention that in the present case, the Respondent No.1- Accused has led no documents and/or examined any independent witness or led any evidence with regard to the financial incapacity of the Appellant- Complainant to advance the loans in question. For instance, this Court in Rajaram S/o Sriramulu Naidu (Since Deceased) Through LR. vs. Maruthachalam (Since Deceased) Through LR., (2023) 16 SCC 125 has held that presumptions under Sections 118 and 139 of the NI Act can be rebutted by the accused examining the Income Tax Officer and bank Official of the complainant/drawee."

"31. Also, after receipt of the legal notice, wherein the Appellant-Complainant alleged that the Respondent No.1-Accuseds cheque had bounced, no complaint or legal proceeding was initiated by the Respondent No.1-Accused alleging that the cheque was not to be encashed. Consequently, the defence of financial incapacity of Appellant-Complainant advanced by the Respondent No.1-Accused is an afterthought."

આમ, ઉપરોક્ત ચુકાદાના પ્રસ્થાપીત સિદ્ધાંતો તથા હાથ પરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં આ કામના આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની આર્થિક અસક્ષમતા પુરવાર કરવા માટે એવા કોઈ દસ્તાવેજો કે મૌખિક પુરાવા રજુ કરેલ નથી કે જેથી આરોપીની આ તકરાર ટકવા પાત્ર જણાય. આ સંજોગોમાં એક માત્ર ફરીયાદી આર્થિક રીતે સક્ષમ નથી તેવી તકરાર લેવા માત્રથી આરોપીપક્ષ ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરે છે, તેવું કહી શકાય નહીં. ફરીયાદવાળો ચેક આરોપી નં. ૧ કંપનીના બેંક ખાતાનો હોવાની અને ફરીયાદવાળા ચેક પર આરોપી નં.૨/૧ ની સહી હોવાની હકીકત બીનતકરારી છે. આ સંજોગોમાં આ તબક્કે

અદાલતનું ધ્યાન નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Bir Singh v. Mukesh Kumar*; (2019) 4, SCC 197 ઉપર પ્રસિધ્ધ થઈ ચુકાદાના પેરા-૩૩ અને પેરા-૩૬ માં કરવામાં આવેલ અવલોકન પર જાય છે, જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

" 33. A meaningful reading of the provisions of the Negotiable Instruments Act including, in particular, Sections 20, 87 and 139, makes it amply clear that a person who signs a cheque and makes it over to the payee remains liable unless he adduces evidence to rebut the presumption that the cheque had been issued for payment of a debt or in discharge of a liability. It is immaterial that the cheque may have been filled in by any person other than the drawer, if the cheque is duly signed by the drawer. If the cheque is otherwise valid, the penal provisions of Section 138 would be attracted."

"36. Even a blank cheque leaf, voluntarily signed and handed over by the accused, which is towards some payment, would attract presumption under Section 139 of the Negotiable Instruments Act, in the absence of any cogent evidence to show that the cheque was not issued in discharge of a debt."

આમ, ઉપરોક્ત ચુકાદાના પ્રસ્થાપિત સિંધ્ધાતો તથા હાથ પરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં જ્યારે આંક-૧૭ અને આંક-૧૯ થી રજુ ફરીયાદવાળો ચેક આરોપીના બેંક ખાતાનો છે અને તે ચેકમાં આરોપીની સહી છે અને જ્યારે આરોપીપક્ષે સદર ફરીયાદવાળો ચેક ફરીયાદી પાસે કેવી રીતે આવેલ તે સંદર્ભે કોઈ સંતોષકારક ખુલાસો કરેલ નથી ત્યારે આરોપીપક્ષે કરવામાં આવેલ એવી દલીલ કે, આ કામના ફરીયાદી ફરીયાદમાં જણાવ્યા મુજબની રકમ હાથઉછીની આપવા માટે આર્થિક રીતે સક્ષમ નથી અને આ કામના ફરીયાદીએ આરોપીને હાથઉછીની રકમ આપેલ હોય તે દર્શાવવા માટે કોઈ હિસાબી ચોપડા રજુ કરેલ નથી અને ફરીયાદીએ આરોપીના ચેકનો દુરઉપયોગ કરેલ છે, તે દલીલ ટકવાપાત્ર નથી.

(૧૧.૩) કેસની સમગ્ર હકીકત ધ્યાને લેતાં, આ કામના આરોપી નં. ૨/૧ નાએ ફરીયાદી પાસેથી ધંધાના વિકાસ અર્થે રૂ.૧૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા અગિયાર લાખ પુરા) હાથઉછીના લીધેલ અને આ કામના આરોપી નં. ૨/૧ નાએ તે કાયદેસરના દેવાની અંશતઃ ચુકવણી માટે આરોપી નં. ૧ કંપનીનો ફરીયાદીને સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, પટેલ ચોક, ફેસ-૩, દરેડ, જામનગર શાખાનો તા.૩૦/૦૮/૨૦૧૯ ના રોજનો રૂ.૬,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા છ લાખ પુરા) ની રકમનો ચેક નં. ૫૧૩૮૦૦ તથા રૂ.૫,૦૦,૦૦૦/- ની રકમનો ચેક નં. ૫૧૩૮૯૯ નો તા. ૩૦/૦૮/૨૦૧૯ ના રોજના કુલ બે ચેક આપેલ. સદર ચેક ફરીયાદીએ તેઓની સિન્ડિકેટ બેંક, મોટી ખાવડી શાખા, જામનગરમાં જમા કરાવતાં સદર ચેક તા.૦૩/૧૦/૨૦૧૯ ના રોજ "એક્સીડસ એરેજમેન્ટ" ના શેરા સાથે પરત ફરેલ. જે ચેકમાં આરોપી નં. ૨/૧ ની સહી છે, તે સ્વીકૃત હકીકત છે. ત્યારે ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું આરોપીપક્ષે કોઈ ખંડન કરેલ નથી અને આરોપીએ તેના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે ફરીયાદવાળો ચેક આપેલ હતો અને તે ચેક ફરીયાદીએ જે બેંકમાં પોતાનું ખાતું નિભાવતાં હતાં તે બેંકમાં ભરણાં માટે મોકલતાં સદર ચેક વણચુકવ્યે પરત ફરેલ છે અને ત્યારબાદ ફરીયાદીએ આરોપીને ચેક પરત ફર્યા અંગે તથા ચેકમાં જણાવેલ કાયદેસરની લેણી રકમ ચુકવવા માટે કાનુની નોટીસ પાઠવતાં તે કાનુની નોટીસનું પણ પાલન નહીં કરી અધિનીયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુન્હો આચર્યા અંગેની હકીકત ફરીયાદીએ પુરવાર કરેલ છે. હાથ ઉપરના કેસમાં રજુ સંપૂર્ણ પુરાવો વંચાણે લેતાં આરોપી નં. ૨/૧ એ કોઈ પણ તબક્કે ચેકમાંની પોતાની સહીનો ઇન્કાર કરેલ નથી તથા જે બચાવ આરોપી નં. ૨/૧ દ્વારા જણાવેલ છે તે મુજબનો કોઈ ખંડનાત્મક પુરાવો

અદાલત સમક્ષ રજુ કરેલ નથી. આ સંજોગોમાં ફરીયાદપક્ષે રજુ પુરાવો તથા આરોપીનો બચાવ ધ્યાને લેતાં જ્યારે એ હકીકત સ્પષ્ટ છે કે, ફરીયાદવાળા ચેકમાં આરોપી નં. ૧ કંપનીના બેંક ખાતાના છે અને સદર ચેકમાં આરોપી નં. ૨/૧ ની સહી છે અને આરોપી નં. ૨/૧ નાએ તેઓના બચાવ મુજબનો કોઈ સ્પષ્ટ પુરાવો રજુ કરેલ નથી ત્યારે એક માત્ર બચાવ ઉપસ્થિત કરવા માત્રથી અને ફરીયાદીની હકીકતોનો ઇન્કાર કરવા માત્રથી આરોપીપક્ષ ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરે છે તેવું કહી શકાય નહીં. આ તબક્કે અદાલતનું ધ્યાન નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Rohitbhai Jivanlal Patel v. State of Gujarat and Another, AIR 2019 SC 1876* ઉપર પ્રસિધ્ધ થઈ ચુકાદાના પેરા-૨૦ માં કરવામાં આવેલ અવલોકન પર જાય છે, જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

"20. On the aspects relating to preponderance of probabilities, the accused has to bring on record such facts and such circumstances which may lead the Court to conclude either that the consideration did not exist or that its nonexistence was so probable that a prudent man would, under the circumstances of the case, act upon the plea that the consideration did not exist. This Court has, time and again, emphasized that though there may not be sufficient negative evidence which could be brought on record by the accused to discharge his burden, yet mere denial would not fulfil the requirements of rebuttal as envisaged under Section 118 and 139 of the NI Act....."

આમ, ઉપરોક્ત ચુકાદાના પ્રસ્થાપિત સિંધ્યાતો તથા હાથ પરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં જ્યારે આંક-૧૭ અને આંક-૧૮ થી રજુ ફરીયાદવાળો ચેક આરોપી નં. ૧ ના બેંક ખાતાનો છે અને તે ચેકમાં આરોપી નં. ૨/૧ ની સહી છે તથા આરોપીપક્ષે તેઓના બચાવ મુજબનો કોઈ ખંડનાત્મક પુરાવો અદાલત સમક્ષ રજુ કરેલ નથી અને આરોપીપક્ષ ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું પોતાનો સંભવીત બચાવ રજુ કરી ખંડન કરવામાં

નિષ્ફળ નિવડેલ છે, ત્યારે આરોપીપક્ષે લેવામાં આવેલ એવો બચાવ કે, ફરીયાદીને આરોપી સામે કોઈ કાયદેસરનું લેણું અસ્તીત્વમાં નથી અને ફરીયાદીએ આરોપીના ચેકનો દુરઉપયોગ કરેલ છે, તે બચાવ સ્વીકારવા પાત્ર નથી.

(૧૨) આમ, હાથ ઉપરના કેસની હકીકત તથા રજુ થયેલ પુરાવો તથા બંને પક્ષે વિ.વકીલશ્રીની રજુઆત તથા ઉપરોક્ત ચુકાદાના પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતો ધ્યાને લેતાં ફરીયાદપક્ષની એ હકિકત સાબીત થાય છે કે, આ કામના આરોપી નં. ૧ ના બેંક ખાતાવાળો ફરીયાદવાળો ચેક આરોપી નં. ૨/૧ નાએ તેઓના કાયદેસરના દેવાની અંશતઃ ચુકવણી અર્થે ફરીયાદીને આપેલ હતો અને તે ચેક ફરીયાદીએ તેઓની બેંકમાં જમા કરાવતાં સદર ચેક વાળચુકવ્યે પરત ફરેલ અને તેની માંગણાં નોટીસ આરોપીને ફરીયાદી દ્વારા આપવામાં આવેલ, પરંતુ આરોપીએ તે નોટીસનું પાલન કરેલ નહીં અને નિર્ધારિત કરેલ સમયમર્યાદામાં નાણાં ચુકવી આપેલ નહીં અને આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુન્હો આચરેલ છે અને આરોપી તેની સામેની ઇન્સાફી કાર્યવાહી દરમિયાન ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરી શકેલ નથી, જેથી આરોપી નં. ૧ અને આરોપી નં. ૨/૧ નાઓને ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ ૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુન્હામાં તકસીરવાન ઠરાવવો ન્યાયોચિત જણાય છે. અગાઉ કરેલ ચર્ચા મુજબ આ કામના આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ નાઓ વિરુદ્ધ આ કામના ફરીયાદપક્ષ તેઓના કેસની હકીકત પુરવારમાં નિષ્ફળ નિવડેલ છે અને આરોપી નં. ૨/૨ અને આરોપી નં. ૨/૩ નાઓને નિર્દોષ ઠરાવવા ન્યાયોચીત જણાય છે. આ સંજોગોમાં ઉપરોક્ત કરેલ ચર્ચા મુજબ આરોપી નં. ૧ અને આરોપી નં. ૨/૧ ફરીયાદીની

ઉલટતપાસ થકી ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરવામાં નિષ્ફળ નિવડેલ છે. વધુમાં હાલના કેસની ઇન્સાફી કાર્યવાહી સમન્સ ટ્રાયલ પદ્ધતિથી ચલાવવામાં આવેલ હોય તે સંજોગોમાં પક્ષકારોને સજા અંગે સાંભળવાની કોઈ આદેશાત્મક જોગવાઈ નથી. વધુમાં, આરોપી સામેનો ગુનો તે આર્થિક પ્રકારનો ગુનો હોય અને આરોપીએ ચેકની રકમ ફરીયાદીને ચુકવી આપેલ ન હોય આરોપીને પ્રોબેશ ઓફ ઓફેન્ડર્સ એક્ટ, ૧૯૫૮ માં કરવામાં આવેલ જોગવાઈનો લાભ આપવો ન્યાયોચીત જણાતું નથી. આમ, ઉપરોક્ત ચર્ચાના આધારે મુદા નં.૧ નો નિર્ણય અંશતઃ હકારમાં, મુદા નં.૨ નો નિર્ણય નકારાત્મક અને મુદા નં. ૩ નો નિર્ણય હકારાત્મક ઠરાવી ચેકની રકમ તથા કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં મુદા નં.૪ પરત્વે ન્યાયના હિતમાં નીચે મુજબ હુકમ કરવામાં આવે છે.

—: આ ખ રી હુ ક મ :—

- ૧) આ કામના આરોપી નં. ૨/૨ રૂષભ ક્રિષ્ણકાંત અજુડીયા અને આરોપી નં. ૨/૩ જગદિશચંદ્ર આણંદલાલ અજુડીયાનાઓ કે જે આરોપી નં. ૧ એકોમીક બાથ ફીટીંગ લીમીટેડના ડાયરેક્ટર ધંધાનું સરનામું— પ્લોટ નં. ૬૨૭, જી.આઈ.ડી.સી. ફેસ-૨, દરેડ, જામનગરમાં, ઘરનું સરનામું— નં. ૨/૧, ૨/૨ નું: સાધના કોલોની, હાઉસીંગ બોર્ડ, એચ.-૧/૩૭૫૩, ડો.સંદિપ ફળદુના દવાખાના પાસે, સંગમબાગ સામે, રણજીતસાગર રોડ, જામનગરનાઓને ફોજદારી કાર્યરીતી સંહિતાની કલમ-૨૫૫(૧) અન્વયે ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનામાંથી નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મુકવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.
- ૨) આ કામના આરોપી નં. ૧ એકોમીક બાથ ફીટીંગ્સ લીમીટેડ અને એકોમીક બાથ ફીટીંગ્સ લીમીટેડના ડાયરેક્ટર આરોપી નં. ૨/૧

ક્રિષ્ણકાંત આણંદલાલ અજુડીયા, રહે. પ્લોટ નં. ૬૨૭, જી.આઈ.ડી.સી. ફેસ-૨, દરેડ, જામનગરમાં, ઘરનું સરનામું- નં. ૨/૧, ૨/૨ નું: સાધના કોલોની, હાઉસીંગ બોર્ડ, એચ.-૧/૩૭૫૩, ડો.સંદિપ ફળદુના દવાખાના પાસે, સંગમબાગ સામે, રણજીતસાગર રોડ, જામનગરનાઓને ફોજદારી કાર્યરીતી સંહિતાની કલમ-૨૫૫(૨) અન્વયે ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનામાં તકસીરવાન ઠરાવી આરોપી નં. ૨/૧ ક્રિષ્ણકાંત આણંદલાલ અજુડીયાનાઓને ૨ (બે) વર્ષની સાદી કેદની સજા ફરમાવવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

- ૩) આ કામના આરોપી નં. ૧ એકોમીક બાથ ફીટીંગ્સ લીમીટેડ અને એકોમીક બાથ ફીટીંગ્સ લીમીટેડના ડાયરેક્ટર આરોપી નં. ૨/૧ ક્રિષ્ણકાંત આણંદલાલ અજુડીયાનાઓએ ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ-૩૫૭ અન્વયે બંને ચેકમાં જણાવ્યા મુજબની કુલ રકમ રૂ.૧૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા અગિયાર લાખ પુરા) આ કામના ફરીયાદીને વળતર પેટે સદરહું હુકમની તારીખથી એક માસમાં ચુકવી આપવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે. વધુમાં જો આરોપી નં. ૨/૧ વળતરની રકમ હુકમ મુજબ ફરીયાદીને ચુકવવામાં કસુર કરે તો આરોપીને વધુ પાંચ માસની સાદી કેદની સજા ફરમાવવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.
- ૪) આરોપીઓના ફોજદારી કાર્યરીતી સંહિતાની કલમ-૪૩૭(અ) અપીલ સમય સુધીના રૂ.૧૫,૦૦૦/- જામીન લેવામાં આવેલ છે.
- ૫) આ કામના આરોપી નં. ૨/૨ નાઓ અદાલત સમક્ષ હાજર ન હોય તેઓની ગેરહાજરીમાં ચુકાદો જાહેર કરવામાં આવેલ છે.
- ૬) આરોપી નં. ૧ અને આરોપી નં. ૨/૧ નાઓને હુકમની એક નકલ વિનામુલ્યે તાત્કાલીક પુરી પાડવી.

હુકમ આજરોજ તા.૨૦ ના રોજ, જુલાઈ સને ૨૦૨૬ ના રોજ
ખુદી અદાલતમાં વાંચી, સંભળાવી મારી સહી કરી જાહેર કર્યો.

જામનગર

તા. ૨૦/૦૭/૨૦૨૬

(ભાસ્કરકુમાર રામેશ્વરપ્રસાદ દવે)
(બીજા એડી. સીની. સિવિલ જજ
અને એડી. ચીફ જ્યુડી. મેજ.)
જામનગર

(DIRECT)KGJ

CODE NO.GJ 01073